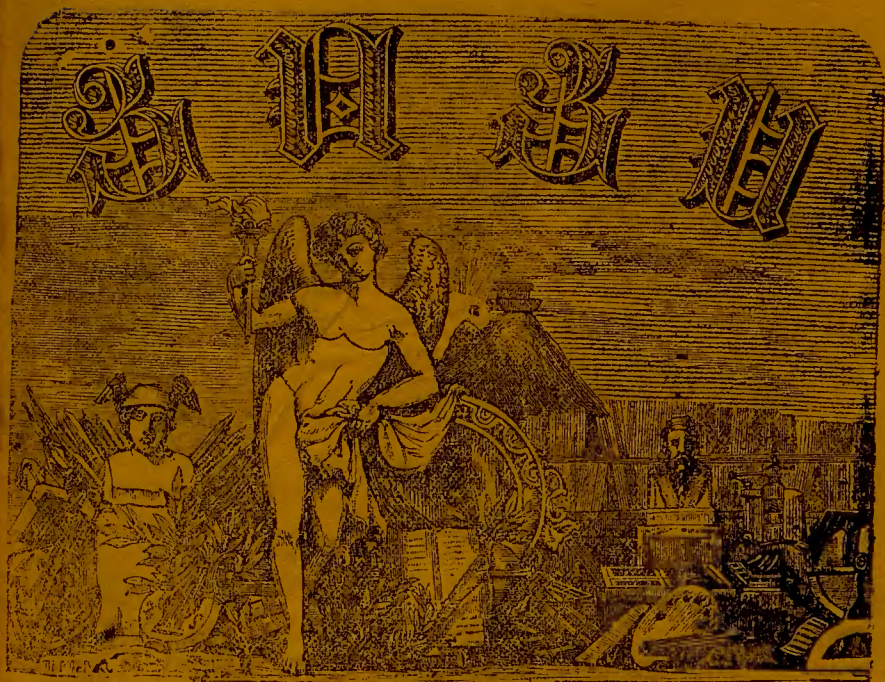

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ—ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1876

Ս. Բնտոնիք
Բ. Մեր լեզվին արդի վիճակը
Գ. Վոսպորի Անգղերը
Դ. Այլ և այլք

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ծ. ՈՍՏՈՒԱԾՈՐԻ
— 1876 —

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

THE GREAT - 1850 - 1851
THE GREAT - 1852 - 1853

THE GREAT - 1854 - 1855
THE GREAT - 1856 - 1857
THE GREAT - 1858 - 1859
THE GREAT - 1860 - 1861

THE GREAT - 1862 - 1863
THE GREAT - 1864 - 1865
THE GREAT - 1866 - 1867
THE GREAT - 1868 - 1869
THE GREAT - 1870 - 1871

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

Գ.

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

Երբ ընտանեաց մէջ կրօնքն և աշխատութիւնը միանշա՛ղամայն թաղաւորեն՝ բարեկարգութիւն ալ կ'ըլլայ հոն։ Բարեկարգութիւն ըսելով՝ կը հասկնամ ամուսնոց մէջ ներդաշնակութիւն, էրկանը քաղցրութեամբ և գոյրով լեցուն հեղինակութիւնն, և կնոջ հնազանդութիւնը, գործօնէութիւնը, յարգանքն և սէրը։ Ասոնց վըրայ գրքիս սկիզբները խօսած ըլլալով՝ այս տեղ կրկնել չեմ ուզեր։

Բարեկարգութիւն ըսելով նախ տանը մէջի կարգադրութիւնը կը հասկնամ. երկրորդ՝ որդւոց առ ծնողս ունեցած հնազանդութիւնն, զբաղմանց, ընթերցանութեան և մինչև անդամ զբօսանաց ճշգրիտ կանոնապահութիւնը, անդրանկաց՝ փոքրերուն վրայ իշխանութիւնը՝ բարի օրինակ ըլլալով հանդերձ. մէկ խօսքով՝

լաւ դաստիարակութեան մ'ամեն պայմաններն և ար-
դիւնքները : Վերջապէս , ընտանեաց բարեկարգութիւն
ըսելով կը հասկնամ նաև ծառայից իրենց պարտուց մէջ
ճշգրտութիւնն , յարգանքն և հնազանդութիւնը :

Ա. Տան մէջ կարգադրութիւն

Քանի մի դորձնական խրատներ պիտի տամ այս
մասին :

Տանը կարգադրութիւնը նիւթական իրաց բարւոք
տնտեսութեան և կարգաւորութեան մէջ կը կայանայ ,
որոնք բոլորն ալ իրենց յարմար և կանոնաւոր տեղերը
պիտի ունենան և մէկէ աւելի ալ պիտի չըլլայ . նա
մանաւանդ կարգադրութիւնն ել և մոից հաւասարա-
կըշտութեան և հաշուեկշիռը խելքով պատրաստելուն
վրայ կը կայանայ , այն հաշուեկշիռը՝ որ իւրաքանչիւր
պէտքի չափաւոր ծախք կ'որոշէ և աւելորդները դուրս
կը ձգէ , և բնաւ չափազանց ծախուց դուռն չը բանար :

Այս ընդհանուր սղութեան ժամանակ՝ յորում նիւ-
թական կենաց հարկաւոր ամեն բաները սղադնի կը
վաճառուին , նեղութիւնը դիւրաւ ընտանեաց վրայ կը
ծանրանայ , և այս ծանրութեան հետևանքները նոյն
խիւ բարոյական կենաց մէջ ալ զգալի կ'ըլլան և նորա
գեղեցիկ պայմանները կ'այլալեն :

Հարկաւ պէտք է որ կարելի եղածին չափ մարդս
ընկերութեան մէջ իւր աստիճանին և պատուոյն համե-
մատ վարուի : Բայց պէտք չէ նաև մոռնալ որ աւելի
լաւ է անձնասիրութեան պահանջած քանի մի հաճոյք-
ները մէկ դի թողլով՝ եկամուտէն աւելի ծախք չընել :
Երբ դրամական անձկութիւնը տարուէ տարի սաստկա-
նայ , այն ատեն ոչ թէ անձնասիրութիւնը՝ այլ պատիւն
և համարումը կը տուժեն : Եթէ յարմար ատենին իմաս-

տութեամբ մեր ծախքերը չը քիչցունենք, որ կուգայ որ կ'ստիպուինք մեր բոլոր ունեցածը չունեցածը մեր ուրուց ապագայովը մէկտեղ զոհելու :

Մեր օրերը կանայք իրենց էրիկներուն գործոց վըրայ տեղեկութիւն չունենալով՝ անոնց կարողութենէն վեր բաներ կը պահանջեն : Էրիկներն ալ կ'ստիպուին իրենց կանանց հաճոյքները դոհացնել : Կանանց աւելորդ և ծիծաղաշարժ զարդերն էրիկները վերջին աստիճան չքաւորութեան և թշուառութեան մէջ կը ձըգեն : Միթէ այս ըսածիս օրինակներ և ասպոցոյցներ կը պակսին, երբ մի անգամ Պօլսոյ մեր աղգային բազմաթիւ ընտանեաց մէջ մօտեցնով նոցա անցեալն ու ներկայն քննեմք : Քանի՜ քանի՜ կիներ կուղես որ ամեն օր զգեստի կողմանէ մէկ մէկ նորաձեւութեան մէջ միանեն ելնեն, առանց իրենց էրիկներուն զրպանին կամ քսակին խորհուրդ հարցնելու : ալ աւելին կայ : քանի մի կիներ անգամ մը հագած զգեստին ուրիշ անգամ հագնել չեն ուզեր, որպէս թէ անպատուութիւն և նախատինք է : Ողորմելիները չը դիտեն՝ որ ասով թէ՛ իրենք և թէ՛ էրիկներնին օր մը օրապահիկին հայւթայթելու բացարձակ անկարելիութեան մէջ պիտի ինկնան : Հացկերոյթներուն շուայութիւններն ալ վստահար բաներ են : Պարզ վաճառականը կամ դորձաւորը՝ որ ամբողջ տարին հաղիւ կրնայ քանի մի դահեկան աւելի չահել, կուղէ որ իւր տանը մէջ ըրած խնջոյքը մեծ հարուստներուն ըրածէն վար չը մնայ : երեկոյթներուն մէջ ալ սոսկական կիներ հագած զգեստներով մեծ տիկնոջէ չը տարբերիր : Բոլոր տարբերութիւնը սա՛ է որ այս վերջնոյն իւր վիճակին յարմար ծախսելու կիրթ ճաշակն և վայելուչ պարզութիւնն առաջնոյն ծախուց անտեղի ըլլալը կը ցուցնէ :

Ինչ վիճակի մէջ ալ ըլլանք, պէտք է աւելորդ ծախքեր ընելէ զգուշանանք, թէ և բարեկեցիկ ալ ըլլանք : զի ինչպէս առողջութիւնը ժամանակի մը համար է,

նոյնպէս ալ հարստութիւնն և վաճառականական չահե-
րը ժամանակաւոր են, Պէտք է ապագայն նախատե-
սել և նմանիլ միջիւնին և ոչ թէ անմիտ ճպտան : Երբ զեղ-
խութիւնն ընտանեաց մէջ տիրած ըլլայ, շատ դժուար
է զայն վերցունելը : Կինն ալ, որդիքն ալ ծառայն ալ
զեղխութեամբ ապրիլ կուզեն : Այս տողերը գրած ա-
տենա միտքս կուգայ ընտանեաց հօր մը խօսքը, որուն
գործերն Աստուած յաջողելով՝ բաւական հարստու-
թիւն ձեռք բերեր էր : Խորհուրդ կուտան և կ'առա-
ջարկեն եղեր ասոր՝ որ իւր տանը ծախքերն աւելցու-
նէ և իւր հարստութեան հաւասարող մարդոց զեղ-
խութիւնն իւր տանը մէջ ալ մտցունէ : « Յօժարակամ
կ'ընէի այդ, պատասխաներ է իմաստուն հայրը, վասն
զի կարողութիւնս կը տանի. սակայն կը մտածեմ՝ որ
սղայքներս դէշ սովորութեանց պիտի վարժուին. նա
մանաւանդ կը մտածեմ որ եթէ հիմակուրէն անոնց
յեղխութեան ճաշակն ներշնչեմ, ապագային իրենց բա-
ժին ինկնալիք ժառանգութիւնով պիտի չը կրնան ու-
րած հաճոյքնին դուհայնել » : Ո՛րչափ վախաքելի է որ
ընտանեաց բոլոր հայրերն այս իմաստուն պատասխանին
վրայ ընդ երկար մտածելով՝ զեղխութեան հոռն ան-
գամ չը մտցունեն տուներնին :

Տանը բարեկարգութիւնն անոր մէջ տիրող խնայո-
ղութենէն կախումն ունի. բայց զգուշանալու է որ այս
առտքինութեան տակ այն պժգալի ակտը չը ծածկուի՝
որով խնայողութիւնն ազահութեան կը փոխուի : Եւր
ունեցած հարստութիւնը լաւ գործածող իմաստուն
բրիտանոնեայն բնաւ սիրտն անոր չը կապէր. « Արեւո-
սեանց շարեաց արծաթեւորութիւն է (1) » կ'ըսէ սուրբ Պօղոս
Առաքեալը : Եթէ այս սէրն ազահութեան փոխուի՝ մար-
դուս սիրտն Աստուծմէ կը հեռանայ : Ազահութիւնը

(1) Ա. Տրմ. 2. 10.

ներն ունեցածնէն մաս մը Աստուծոյ նուիրեն . Աստուծոյ արուելիք մասը նուէր է՝ որ իւրաքանչիւրին վիճակին համեմատ շատ կամ քիչ կ'ըլլայ . այս նուէրը պէտք է տալ թէ՛ աղքատաց և թէ՛ անոնց՝ որք հոգւոյ վերը կուլթեան դործով զբաղեալ ըլլալով՝ այլոց նիւթական օգնութեան կը կարօտին :

Բ. Հնազանդութիւն եւ մեծարանք որդւոց
առ ծնողս իւրեանց

Տղայոց բարեկարգութիւնն իրենց դատարարակութենէն կախումն ունի : Եթէ անոնց միտին չը կրնար ըլլալ . ասոնք իրարու հետ սերտ կապակցութիւն ունին՝ ինչպէս պատճառն արդեան հետ . զի բարեկարգութիւն ըսելով պէտք չէ հասկնալ միայն արտաքինը, նիւթական պատուերի կամ կանոնի պահպանութիւնը, այլ նաեւ կամաց բարի դիտաւորութիւնը : Արտաքին բարեկարգութիւնը հաստատուն և անակոն ըլլալու համար պէտք է հոգւոյ բարեկարգութեան վրայ հիմնեալ ըլլայ :

Բարեկարգութիւնը՝ որ մայր է բարի դատարարակութեան, միանգամայն ալ արուեստ և դիտութիւն է . Գիտութիւն է, որովհետեւ քանի մի սկզբանց վրայ հիմնեալ է . արուեստ է, զի որոնք որ բարեկարգութիւն հաստատել կուզեն, մեծ փորձառութիւն և յաջողակութիւն պէտք է ունենան :

Գիտութեանց մէջէն ամենէն դժուար հասկնալին բարեկարգութիւնն է, ամեն արուեստներէ աւելի խոհմութիւն և զգուշութիւն կը պահանջէ : Շատ քիչերը կը յաջողին այս արուեստին մէջ, շատերն այսօր սըլ լալ դատումն կ'ընեն այս արուեստին վրայ և դիպուածաբար կը գործեն : Սոսալիսի կարեւոր ուսմունք մը լաւ չեն ուսանիր և կուրաբար կը գործեն :

Բարեկարգութեան վախճանն է տղայոց սիրտն ու միտքն ՚ի միասին աղնուացնել, պահպանել անոնց անմեղութիւնը, պատուոյ և լաւութեան սկզբունքներ աւանդել անոնց, դէշ սովորութիւններն արմատախիլ ընել և անոնց տեղ բարին տնկել, քաղցրութիւն և խնտութիւն ՚ի միասին բանեցնել տղայոց հպարտութիւնը, լպրշութիւնը, յիմար ամբարտաւանութիւնը, յանչափա կոյր անձնասիրութիւնը, ցոփութիւնն և ծուլութիւնը սանձահարելու համար :

Ոհաւասիկ բարեկարգութեան մասին պատշաճ դատուած խրատներն և հրահանգները կարգաւ քանի մի գլուխներու կը բաժնեմ :

§

Ա. ԱՍԻ ԶԱՆԶԱՆԱԼ ԵՒ ՀԱՅԵՒ, ՏՂԱՅՈՅ ՎԵՐԱՅ

Ենողաց առաջին պարտքն է ուշադիր ըլլալ իրենց որդւոց յատկութեանց, սովորութեանց, բնաւորութեան, հաճոյից, նա մանաւանդ անոնց վրայ տիրող կրից և յօժարութեանց :

Ենողք չատ անդամ կոյր գործով չեն ուղեր իրենց որդւոց թերութիւններն իմանալ, ճանչնալ և քննել, այս մասին անդգոյշ կը դատնուին : Տղայոց վրայ երեւցած ամեն հանգամանք գովելու բնութիւնովս իրենց տըղայոց վրայ լաւ հսկողութիւն չեն ըներ, և այլոց ըրած իրաւացի գիտողութիւններն ալ կ'արհամարհեն :

Թո՛ղ զդուչանան ուրեմն ծնողք որ տղուն դատուաբանութեան այսպիսի փոանդներ չը յարուցանեն : Ործուին և բուին առաւել թող իրենց խրատ ըլլայ :

Տղայոց բնութիւնն աղէկ ճանչնալու համար պէտք է թողուլ որ աղատօրէն գործեն առանց անոնց երկիւղի կամ կասկածանաց տեղի տալու : Տղայոց միայն այսչափը իմացնել պէտք է՝ որ իրենց ամենափոքր թերու-

Թեանց վրայ անգամ չատ ցաւ կ'զգան : Մանաւանդ անոնց խաղացած ատենը լաւ ուշադրութիւն պիտի ընեն ծնողք , որովհետեւ աւելի խաղու մէջ կ'իմացուի անոնց ինչ բնաւորութեան տէր ըլլալը , որով գիւրաւ երեւան կ'երևեն նոցա թերութիւնները : Ծնողք իրենց որդւոց խաղացած ատեն պիտի տեսնեն , թէ կը բարկանա՞ն , կը նախանձի՞ն ուրիշին վրայ , կեղծաւորութիւն կ'ընե՞ն , նենգութիւն կը բանեցնե՞ն և թէ անձնասիրութեամբ կը ծաղրե՞ն ուրիշը : Այսպիսի դիտողութեամբ ծնողք կը գիտնան թէ տղայոց թերութիւններն ինչպէս պիտի ուղղեն , և թէ ինչ բանի մէջ աւելի ջանալու են՝ որ զոսկն զանոնք :

Բ. ՏՂՈՅ ՎՐԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆԹԻՒՆ ԲԱՆՆՅՆԵՒ :

— ԹՆ ԻՆՉ ՊԵՏՔ Ի ԱՍՈՐ ՀԱՄԱՐ :

Ծնողք պէտք է ջանան իրենց որդւոց վրայ մեծ ազդեցութիւն և իշխանութիւն բանեցնել : Ո՛րչափ ուրբազան և պատկառելի ալ ըլլան հայր և մայր անունները , դարձեալ անբաւական են իրենց իշխանութիւնն ըստ բաւականին ապահովել և տղայոց հնազանդութիւնն և մեծարանքը յինքեանս ձգել :

Այս հայրական հեղինակութեան դադանքն ո՛չ հասակին , ո՛չ պատկառելի երևնալու համար ձեռք առնուած միջոցներուն , ո՛չ ձայնի սաստկութեան և ո՛չ սպառնալեաց կամ պատժոց մէջ կը կայանայ , այլ միօրինակ համեստ և հաստատուն բնաւորութեան , անձին գիտակցութեան , ամեն մէկ դործոց կանոնաւորութեան , խօսից հանձարեղութեան , մեծարանաց և սիրոյ մէջ , որ տղոց վրայ խոնարհ և անկեղծ անձնուրական զգացումն կ'ազդեն : Երբ այս չնաշխարհիկ յատկութիւնները մէկուն վրայ զանաւոր ընտանաբար

կը յայտնուին քաղցրութեամբ և սիրուն վեհանձնութեամբ, որ այլոց վրայ պատկառանք կ'աղդեն, և ուզելով չուզելով կը հնազանդեցնեն զանոնք:

Այս հիղինակութիւնն ամեն բան բարեկարգ վիճակի մէջ կը դնէ և կանոնները պահել կուտայ, և հետեւաբար կշտամբանայ և պատժոց առաջն ալ կ'առնու:

Կանուխէն պէտք է ծնողք պսպիտի հեղինակութիւն մը բանեցուցած ըլլան: Եթէ պատեհ առիթը ձեռքէ փախցունեն, վերջէն շատ պիտի նեղուին տանը մէջ բարեկարգութիւն հաստատելու կողմանէ, և այն ատեն տանը մէջ տղան տէր պիտի ըլլայ:

Տղային բռնական հաճոյքներն և անձնասիրութեան կիրքը խիստ փոքր հասակէն կ'երեւան վրան շատ անգամ: Օրօրոցէն պէտք է տղային չար յօժարութիւնները խափանել: Մէկ խօսքով, սորվեցնել տղայոց զիջանիլ և հնազանդիլ:

Այսպէս ըսելով՝ չենք պահանջեր որ տղայոց բնական երուն չը շնորհուի, այլ կը պատուիրենք՝ որ անոնց լացերուն թուլութեամբ ականջ չը կախեն ծնողք. կը պատուիրենք՝ որ ծնողք հասկցունեն անոնց՝ թէ լացով ու աղաղակով ուղածնին չը շնորհուիր իրենց: Տըղայքներ կան՝ որ կերակրոյ ատեն բան մը չեն ուզեր, այլ կարդերնուն կ'սպասեն, և երբ իրենց ալ տրուի՝ շնորհակալութիւն կը յայտնեն և այնպէս կ'ընդունին: Ուրիշներ ալ կան՝ որ տեսած բաներնին կուղեն և կը պահանջեն ալ որ ամենէն առաջ իրենց տրուի: Ուսկից է այս տարբերութիւնը. — սկիզբէն առած դաստիարակութիւններնուն իրարմէ տարբեր ըլլալէն:

Տղայք զարմանալի բնաղդում մ'ունին, որով կրնամ ըսել թէ իրենց դաստիարակաց բնութեան թերութիւններն անմիջապէս կ'զդան: Գիտեն առաջուց որ իրենց աղաչանքները լսելի պիտի ըլլան: Ուրեմն պէտք է որ ծնողք հանդարտ և հանճարեղ կերպով դիմու:

դրեն անոնց կամաց, և ահա պիտի տեսնեն որ տղան պիտի ստիպուի հնազանդելու : Դաստիարակութեան սկիզբները յառաջապահ զօրքերուն ըրած պատերազմին պէս ծնողաց և տղուն մէջ թեթև պատերազմներ տեղի կունենան, յորում երկուստեք իրենց զօրութիւնները կը փորձեն : Եթէ ծնողք հեռատես և հաստատ բնաւորութեան տէր ըլլան, դաստիարակութիւնն իւր լաւ արգասիքը կը ցուցնէ տղայոց վրայ :

Գ. ՊԷՏՔ ԵՂՍԻ ԱՏԵՆ ՊԱՏԺԵԼ ԵՒ ՔԱՅՈՒՆԵՐԵԼ

Որչափ ալ աղէկ ըլլայ տղու մը բնաւորութիւնը, դարձեալ ուղղուելու տեղեր կունենայ : Ենողաց և դաստիարակաց համեստ վարքը տղայոց վրայ պատկառանք և երկիւղ կ'ազդէ, որով բնաւ պատժոյ հարկ չը մնար, բայց և այնպէս ժամանակ կուգայ որ պատժելու է :

Այս տեղ անուշադրութեամբ դործուած սխալանաց վրայ չէ խօսքս : Ղի այսպիսի յանցանքները սովորաբար ներդրութեան արժանի են, մանաւանդ թէ ասոնց դարմանները ժամանակն և հասակը պիտի ըլլան : Սակայն կը պատահի որ յանցանքին հետ չարամտութիւն ալ խառնուած կ'ըլլայ, այս տեսակ պարագայի մէջ պէտք է յանդիմանել, և եթէ յանդիմանութիւնն ապարդիւն ըլլայ՝ պատժել : Պատժել յանդիմանութենէն վերջը կը դնեմք : Դարձեալ պատժելէ առաջ խրատելու է, որ յանդիմանութենէն աւելի քաղցր է :

Շատերը կը կարծեն՝ թէ առաջին անդամուն պատժելով կարճ ճամբան ընտրած կ'ըլլան : Մեք այսպիսեաց կարծիքէն չեմք : Պատժելով դաստիարակութեան ճշմարիտ վախճանին չենք հասնիր, որ է մտքերը համալքել և առաքինութեան սէրը ներշնչել :

Թերութիւններն ուղղելու համար պէտք է քաղցր յանդիմանութիւններ ընել, համոզելու փորձ փորձել, արդարութեան և պատուոյ ճաշակը տալ, միլութեան ատելութիւն՝ և առաքինութեան սէր ներշնչել։ Եթէ այս առաջին փորձը չը յաջողի, պէտք է աւելի կծու յանդիմանութեանց դիմել։ Յանդիմանութիւնը միշտ խրատէն վերջը պիտի ըլլայ։ Իսկ եթէ այս երկու միջոցներն ալ արդիւնք չարտադրեն, ա՛յն հարկ կ'ըլլայ պատժել։ Պատիժը նախ բարոյական պիտի ըլլայ, վերջը թէ՛ նիւթական և թէ՛ բարոյական կրնայ ըլլալ։ Եւ եթէ այս ըսած բոլոր միջոցներս անօգուտ ելնեն՝ հարկ կ'ըլլայ ծանր պատիժներ տնօրինել, միանգամայն միշտ յոյս տալով տղուն՝ որ ներումն կ'ընդունի՝ եթէ սրբ-տանց զլջայ ըրածին վրայ։

Պատիժ ըսելով կ'իմանամ տղուն չար կամքը՝ նուաճելու համար սահմանուած պատուհասը՝ երբ խօսքով անհնարին կ'ըլլայ խափանել զայն, և երբ այս չար կամքը յիմարութեան կը փոխուի, որ ըստ սուրբ Գրոց տըղուն սրտին հետ կապուած է։ Այս յիմարութիւնը միայն կրթութեան գաւազանով կը նուաճուի։

Ո՛վ որ, կ'ըսէ սուրբ Գիրքը, այսպիսի պարագայի մէջ գաւազանին կը խնայէ, իւր որդին կ'ատէ։ Ուրեմն նիւթական պատիժն ակնարկել կ'ուզէ։ Երբեմն ամեն մարդ սուրբ Գրոց այս հրահանքն բառը բառական նշանա-կութեամբ կ'առնուր, և թէ՛ ընտանեաց և թէ՛ դպ-րոցաց մէջ կը դործածուէր։ Իսկ մենք ոչ միայն գաւազանով պատժել չեմք հրամայեր, այլ նաև կ'արգե-լումք, վասն զի այսուհետև մեզի համար գաւազանը ցած և անարդ բան մ'է, և կը վախցուի ալ որ այս տեսակ պատիժը պատճառ չըլլայ տղոց յանդգնութեան և ապստամբութեան նոյն իսկ ընդդէմ առաքինութեան և ծնողաց՝ զորս պարտի ամեն բանէ աւելի ոյրել։ Սուրբ Գիրքը հրահանքն ըսելով առ հասարակ ո՛ր և իցէ պատիժ հասկցնել կուզէ, կը դատապարտէ ծնողաց սը-

նոսի գորովն և կոյր ներումը, որ իրենց որդւոց մա-
լութեանց աչք գոցելով՝ անուղղայ կը մեծցունեն զա-
նոնք : Թո՛ղ ծնողք թեթև կերպով ալ իրենց տղայոց չը
ղարնեն, և արժանի չըլլան Ուրատեայ իւր Օրպիդիոս
դաստիարակին տուած մակդրին, զոր « ձաղկիչ, կը
կոչէր : Կիկերոն իւր որդւոյն դաստիարակութիւնը
Դիոնեսիոս անուն աղատ գերւոյն յանձնած էր : Ոյս
Դիոնեսիոսը խղճի տէր մէկն էր, զոր մինչև իսկ Կիկե-
րոն ալ կը յարգէր : Բայց մեծ թերութիւն մ'ունէր,
այսինքն, կատղելու աստիճան կը բարկանար տղայոց
դէմ, և անոր համար մեղադրութեան արժանի է. զի,
ինչպէս կ'ըսէ Սենեկա, միթէ այսպէս կ'ընեն ձին մար-
դելու համար, միթէ խարաղանո՞վ կը զարնեն :

Քանի որ այսպէս է, ինչո՞ւ մարդոց դէմ անա-
տուններէն աւելի խոտութեամբ վարուիլ : Վասն որոյ
չեմ ուզեր՝ որ խիստ մեծ յանցանաց համար ալ սենեկի
մէջ առժամանակեայ կերպով անօթի ծարաւ թողլէն
անդին անցնին ծնողք :

Ըստ ինքեան թեթև պատիժ մ'աղդոյ և զօրաւոր
ընելու կերպերն ալ կան : Նախ պէտք է յանցաւորն իւր
յանցանքին մէջ թողուլ և անոր ինք զինք արդարացը-
նելու առիթ չըտալ, չափաւոր պատիժ տնօրինել, կիրք
կամ բարկութիւն չը ցուցնել. նաև տղայն յանցանքը
դործելէն անմիջապէս վերջը չը պատժել, որպէս զի ա-
ւելի չափազանցութեան չը տանի դործը, ժամանակ
տալ անոր իւր յանցանքին վրայ մտածելու, իւր սխալը
ճանչնալու և պատժոյն իրաւացի և հարկաւոր ըլլալը
հասկնալու. ծնողք դէմքերնուն վրայ տխրութիւն ցը-
ցունելու են պատժելու ստիպուած ըլլալնուն համար,
և այլ ևս սիրոյ նշաններ սխալ չերևցունեն : Ֆէնըլոն
կը պատմէ թէ ինչպէս այս հնարքներով յաջողեր է :

Երբ Երիտասարդ իշխանը, այսինքն, Պուրկիօնի
դուքսը, որուն դաստիարակութեան պաշտօնն ստանձ-
նած էր, չափազանց բարկանար կամ ընդ-վզէր, որուն

իւր ցասկոտ բնութեամբն երթակայ եղած էր, այն ա-
տեն ֆէնրլօն, իւր կառավարիչը, միւս դատարարակ-
ները, բոլոր պաշտօնակալներն, նաև տանը սպասաւոր-
ները մտքերնին կը դնէին բնաւ հետը չը խօսիլ:

Երիտասարդ իշխանին հարցմանց չէին պատասխա-
ներ, հետն եղած կամքովը գտնուած ատեննին բնաւ
երեսը չէին նայեր, և եթէ նայէին ալ՝ երկիւղ կը ցու-
ցնէին դէմքերնուն վրայ, որպէս թէ կը վախնային խօ-
սիլ այնպիսի մէկուն հետ՝ որ ինք զինք կը նուստտա-
ցունէ իւր խտերախ բնաւորութեամբ և կատաղու-
թեամբ: Իբրև խելքը գլխէն թռած ողորմելի թշուա-
ռի մը կը գլծային իրեն. միայն իւր եղիւրի կեանքը
պահպանելու համար հարկ եղած խնամքները կ'ընէին,
իւր ամեն գրքերն և ուսման գործիքները ձեռքէն
կ'առնէին, իբրև թէ աւելորդ էին անոնք իրեն պէս
չարաբաղդ թշուառին համար: Բոլորովին ինքն իրեն
կը ձգէին իւր տաղնապանաց և թշուառութեան մէջ:
Խեղճ պատանին իւր լքեալ վիճակէն և զարհուրելի մե-
նակեցութենէն զգածուելով, և իւր յանցանքն ու ապե-
րախտութիւնը ճանչնալով, վստահ ըլլալով իւր դաս-
տիարակին ներողամտութեան՝ կուգար անոր որքը կ'էջ-
նար, իւր յանցանքը կը խոստովանէր, խօսք կուտար
այնուհետև ինք զինք զստելու, և արցունքով կ'ողողէր
ֆէնրլօնի ձեռքերը, որ գորովագութ հօր պէս միշտ
պարարտու էր ներելու:

Օր մը ֆէնրլօն խստիւ յանդիմանեց իւր աշակերտը
ծանր յանցանք գործած ըլլալուն համար: Երիտասարդ
իշխանը յանդգնեցաւ սոսկ պատասխանը տալու. — Ո՛ր, ո՛ր,
Տէ՛ր Ի՛, Ի՛ ո՛ւրաւ ալ քե՛ր ո՛ւրաւ ալ գիտե՛մ — : Ֆէնր-
լօն բնաւ պատասխան չը տուաւ այս խօսքին. զգաց՝
թէ դեռ ժամանակը չէր և թէ իւր աշակերտն այն
վայրկենին իր խօսքերուն բնաւ ականջ պիտի չը կա-
խէր: Բոլորովին լուռ կենալ ձեացուց, և բաւական
համարեց իւր այս տխուր լուութեամբը յայտնել թէ սաս-

տիկ վիրաւորուեցաւ այն խօսքէն : Այն օրը քովէն բաժնուերով միտքը դրաւ որ աղբու դաս մը տայ , և երիտասարդ իշխանն այն դասին յիշատակն երբէք մտքէն չը հանէ :

Հետեւեալ օրը Պուրկօնի դուքսն անկողնէն ելածին պէս Ֆէնըլօն քովը դնաց , չուզեց իւր աշխատութեան սովորական ժամունն սպասել , որպէս զի իր ըսելիքներն աւելի աղբու կերպով ապաւորուին երիտասարդ իշխանին երեւակայութեան մէջ : Ֆէնըլօն իւր սովորական կերպէն դուրս ծանր և սլափառելի վեհանձնութեամբ հետեւեալ խօսքն ըսաւ երիտասարդ իշխանին . « Պարոն , չեմ գիտեր թէ արդեօք կը յիշէք երէկուան ինձի ըսած խօսքերնիդ , այսինքն , թէ բնէն ելէ ի՞նչ « լուսն և ի՞նչ քեր « լուսն : Պարտքս է ձեզի սորվեցնել թէ երկուքն ալ կ'անդիտանայք . . . և որպէս զի բնաւ ասոր վրայ չը տարակուսիք , զձեզ Նորին վեհափառութեան քով պիտի տանիմ » :

Պուրկօնի դուքսը՝ որ նախորդ օրուան իւր դաստիարակին ցուրտ ընթացքէն խիստ զգածուած և ամբողջ գիշերը տխուր մտածութեանց մէջ ընկղմած կ'ողբար և կը հեծէր , այս խօսքէն այլայլեցաւ . . . : Սրտասուաց , հեծեծանաց և ամօթոյ մէջ հեղձամղձուկ եղած հազիւ կրցաւ այս կցկտուր խօսքերն արտասանել , « Ո՛հ , Տէ՛ր իմ , երէկուան սլափառածին վրայ յուսահատած եմ . եթէ թագաւորին իմացնէք , իւր համարումը վրայէս վերցնել պիտի տաք . . . : Կը խոստանամ . . . : Կը խոստանամ որ այսուհետեւ զձեզ դռն կ'ընեմ » :

Ֆէնըլօն չուզեց զիջանիլ , և ամբողջ մէկ օր երիտասարդ իշխանն անհանգիստ և յուսահատ վիճակի մէջ ձգեց . վերջը Տիկին Մէնթընօնի միջնորդութեամբ անոր ներեց :

Ահաւասիկ պատժոյ դեղեցիկ օրինակ մը , արդարեւ իմաստուն օրինակ : Տղան թագաւորին քով տանե-

լը վերջին ծանր պատիժն էր . բայց ֆենըլօն այնպիսի զդուլութիւն և խոհեմութիւն կը բանեցնէ՝ որ չը հարկադրուի թագաւորին դիմելու : Լոկ սպառնալիքը բաւական եղաւ երիտասարդ իշխանը զղջումի բերելու :

Դ. ՀԱՅՐԵ ՆԻ ՄԵՅՈՐԸ ՊԼՏԻ Է ՈՐ ԽՐԵՑ ԵՆՈՂԱԿԱՆ ԱՆՔՈՆԱԲԱՐՈՒՄ

ԻՐԱՆԻԱՆԵՐԸ ՊԱՆՏՊԱՆՆԵ ՆԻ ԳՈՐԵԱԳԵՆ

Բարեկարգութիւնն Աստուծոյ հաստատած կերպով ընտանեաց մէջ տիրելու համար , պէտք է որ ընտանեաց իւրաքանչիւր անդամոց պատուոյ դիրքն ու ատիճանն որոշ , և իւրաքանչիւրին վերաբերելիք պարտքերը ճշգիւ գծուած ըլլան :

Վերջին դարուս ընկերական նեղութիւնները , դարուս փիլիսոփայից լեղուադար իմաստակութիւնը և առնոց ազդեցութեամբ յօրինուած անկատար օրէնքներն և կանոնները չարաչար վատթարացուցին քրիստոնեայ ընտանիքը : Այսօր բազմաթիւ մոլութիւններ այնպիսի սովորութիւններ երեւան հանեցին՝ որք հասարակաց մարդը բարքը կ'ապականեն :

Ուղեցին որ սուտ հաւասարութիւնն իբրեւ ընկերական օրէնք ընտանեաց մէջ ալ մտցունեն . հայրական և մայրական հեղինակութիւնն ինկած է . շատերը կը բողբեն և կ'ազաղակեն՝ թէ ծնողք այլ ևս չեն յարգուիր . ախտս . նոյն լակ ծնողք ինքզինքնին կը նուստացնեն՝ յաճախ իրենց որդւոց առջև իշխանութիւննին առ ոտն կոխելով : Թէ և կայսրներն ու թագաւորներն դահճնիկէ կրնան ըլլալ , սակայն հայր մը չը կրնար հըրաժարիլ այն իշխանութենէն՝ յորում հաստատեց զինքնն Աստուած այն օրը՝ որ ամուսնութիւնն սրբեց և օրհնեց որ մարդկային սեռն աճի և բազմանայ : Հօր և մօր իշխանութիւնն այնչափ հարկաւոր է ընտանեաց բարեկարգութեան համար , որչափ կարեւոր են օրէնքս :

դիր և դործադիր իշխանութիւնք Պետութեան մը երջանկութեան համար : Վերցո՛ւր ազգի մը մէջէն օրէնք, դատաւոր , պատժական կանոնները , այն ատեն պիտի տեսնեա՛ որ զարհուրելի խռովութեանց մէջ անիշխանութիւնը պիտի ծագի : Վերցո՛ւր ծնողական հեղինակութիւնը , և ահա ընտանեաց կապերը պիտի խզուին . ասոնց բոլորին հետեանքը պիտի ըլլան չլիթութիւն , անկարգութիւն և անբարոյականութիւն :

Պէտք է ուրեմն աղէկ համոզուին հայրերն ու մայրերը՝ թէ Աստուած զիրենք իւր յաւիտենական Նախախնամութեան դործակից կ'ընէ , զիրենք իւր մշտնջենաւոր իշխանութեան կը հաղորդեցունէ իբրեւ գլխաւորք , հսկողք և դաստիարակք իրենց ընտանեաց : Իշխանութիւնը ծնողաց կարեւոր է . եթէ ծնողաց այս աստուածային իշխանութիւնն ոչնչանայ , ամեն ինչ հետը կ'ոչնչանայ , թէ՛ ընտանեկան և թէ՛ քաղաքային ընկերութիւնք . ամեն ինչ 'ի հիմանց կը քայքայի : Աւա՛ղ , մէկ քանի ծնողաց իրենց աւանդուած իշխանութեան իրաւունքները պահանջելու մասին ցցուցած անհոգութիւնը տարօրինակ բան դարձած է . կ'ըսեն՝ թէ այս իրաւունքները ծանր են , որովհետեւ վրայնին պարտք կը դնեն . իրենց իշխանութեան պակասը սնտոի դորովով կը լեցունեն : Այս մեծ յանցանքը պատրուակելու համար հետեւեալ ուղիղ բայց սխալ հասկցուած սկզբունքը մէջ կը բերեն , այսինքն՝ թէ Բարեկամութիւնը խոստովանելէ քերձելէ քերձելէ : Չեն մտածեր՝ որ՝ ծնողաց առ որդիս սիրոյն նախատիպ օրինակն Աստուծոյ առ մարդիկ ունեցած սէրն է , որ թէ՛ կը պատժէ և թէ՛ կը սիրէ : Եթէ տղան չափազանց սիրուելու պէտք ունի և պիտի զգայ ալ որ կը սիրուի , պէտք է որ այս սիրոյն արդիւնքովն ուղղուի , խրատուի , յանդիմանուի և պատժուի :

Ծնողաց առ որդիս՝ ունեցած սէրն երբէք պէտք չէ նմանի երկու հաւասար ընկերաց մէջ տեղի ունեցած սիրոյն :

Թող ծնողք զգուշանան խիստ մտերմաբար վարուել, զի ասով իրենց պատիւը կը տուժեն, տղան կը մոռնայ թէ իւր հայրն իրեն քով Աստուծոյ տեղը կը բռնէ, և հայրական հեղինակութեան դադափաբը կը ջնջուի կենէն իւր մաքէն : Տղային մանկութեան ատեն իսկ ծընողք չախազանց գործով պիտի չը սիրեն տղայքներնին, որպէս զի վերջը ապականեալ տղայքներ չըլլան :

« Շողոքորթէ, կ'ըսէ Սուրբ Գիորգը, զգուշ տղադ, պիտի տեսնես որ դիտուդ պատիժ ըլլայ . խաղա՛ հետը՝ հազար ու մէկ նեղութիւններ պիտի պատճառէ քեզ : Տղայիդ հետ շատ մի՛ ընտանեանար, մի՛ գուցէ վերջէն զոջաս և յուսահատիս » :

Ապականեալ կամ երես առած տղայք երբ տասն երկու տարեկան ըլլան, իրենց մինչև այն ատենուան բարեբարոյ, հլու, բարեկիրթ բնութիւնն կը ձգեն, և խաբեբայ, յանդուգն, լիր, աներես, անխիղճ և անպատիւ կ'ըլլան . քաղցր և շնորհալից բնաւորութիւննին ամբարտաւանութեան, չարամտութեան և լրբութեան կը փոխեն :

Վասնի՞ քանի՞ անգամ շատերն ըսած են՝ որ հայրն իր որդւոյն բարեկամն պէտք է ըլլայ : Այս սկզբունքն իբրև խելացի սկզբունք ութն և տասներորդ դարու իմաստասէրներէն կը յարգուէր : Ըստ իս, հայրական և որդիական սէրերն այնպիսի զգացումներ են՝ որ անուննին ալ բնութիւննին ալ փոխելով՝ բան մը չըլլար. հայրըն և որդին իրարու հետ կապուլ սէրը բնաւ բարեկամութեան չկրնար փոխուիլ . այս սէրը իրմէ կը հեռացնէ և չընդունիր այն հաւասարութիւնը՝ որ բարեկամութեան սկզբունքն և հիմն է :

Իւր որդւոյն հաւասարը կամ ընկերն ըլլալ ուղղոյ հայրն իւր արժանապատուութիւնը կը կորսնցունէ, պաշտօլ տեղն ընտանեան կուղէ անոր հետ, ինքը հայր է և հետեաբար իշխանութիւն ունի : Իւր հասակն և իշխանութիւնը բարեկամութեան կեղծ դիմակին ներքև

պիտի երեւան միշտ • տղան չալ շուտով պիտի տաղտկա-
նայ այնպիսի ընկերէ մը՝ որ երիտասարդական աշխոյժ-
և ճաշակ չունի • Հայրն իւր հայրական իշխանութիւնը
բանեցնել պիտի ջանայ, սակայն այն կեղծ դիմակը դին-
քը պիտի խայտառակէ :

ՄԵՐ ԵՐԿՐԻՆ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ

Ա.

Թուրքիոյ կայսրութեան գլուխն եկած վերջին փորձութիւնը եթէ չափն անցունելով ումանց երազներուն կատարումն տայ՝ դժբաղդաբար այնպիսի անհրապոյն պատերազմի մ'ակնատես պիտի ըլլամք, որ բովանդակ եւրոպայարեան պիտի թաթաւէ ։ Թուրքիոյ դէմն ելած սպառնալիքը, այն է Պոսնիոյ եւ Հերսեկի ապրտամբութիւնն եւ Սերվաց ու Գարատաղցոյ պատերազմն եթէ այս անգամ ալ աներեւութանայ, ուրիշ առաջին պատեհաւ մը դարձեալ պիտի երեւի ։

Այսպէս ստուգութեամբ կանխատեսելու համար եր այս երկուստեք ձեռնարկէ ճշդութեամբ հարկ է քննել, այսինքն թէ ինչ վիճակի մէջ է ըստ ինքեան եւ ինչ յարաբերութիւն ունի իւր մերձաւոր ազգաց կառավարութեան հետ ։

Ըստ ինքեան ինչ վիճակ ունենալը հասկնալու համար, հարկ է դիտել այն տարերքները՝ որոցմէ որ ժողովրդեան գումարը բովանդակեալ է, եւ այն հանգամանքները՝ որով կ'ստորագրուին ժողովրդեան բաժանումները ։

Փոքր Ասիոյ մէջ Թուրքիա գրեթէ տասն եւ երեք միլիօն ժողովուրդ ունի, տասն միլիօնը մահմետական, երեք միլիօնը քրիստոնեայ ։ Բնականաբար այս կողման մէջ կառավարութիւնը, ըստ որում վերապահեալ է մահմետական տարերաց, միշտ ու միշտ շատ ստուգիւ

հաստատուն կրնայ մնալ : Սակայն այս ալ հաւանակա-
նութիւն մ' է՝ որ Ասիոյ արեւելեան եւ արեւմտեան
ծայրերէն յապաւուսմն ըլլալը անյուսալի չէ : Ռուսիա
Հայաստանի բնակիչները թերեւս պիտի ուզէ օր մը յա-
ւելլուլ այն մասերուն վրայ , զորս դրաւած է Պարսկին
ձեռքէն իբր 50 տարի յառաջ : Յունաստան ալ ան-
շուշտ աչք նետած է Միջերկրականին մէջ գտնուած
փոքր Ասիոյ կղզիներուն եւ մաս մը ծովեղբերացոյ՝ յորս
իւր դաւանութենէ եղող քրիստոնեայներ կը բնակին :

Եւրոպական թուրքիոյ մէջ մահմետականները հա-
մեմատութեամբ շատ քիչ են : Բուսանիա՝ ուր չորս ու
կէս միլիօն քրիստոնեայ ժողովուրդ կայ , և Սերուիա՝ ուր
մէկ միլիօն եւ երեք հարիւր հազար կայ , Սուլթանին
հպատակ են , բայց գրեթէ անկախ : Գարատաղի մէջ ալ
երկու հարիւր հազար քրիստոնեայ կան , որոց բոլորն ալ
իրենց անկոխելի լերանց մէջ զարհուրելի թշնամիներ են
մահմետականաց : Իսկ միւս եւրոպական թուրքիոյ մէջ
ժողովուրդը գրեթէ ութ միլիօն ու կէս է , հինգ մի-
լիօնը քրիստոնեայ , երեք ու կէս միլիօնը մահմետա-
կան : ասոնք բաղմանութեան , անառակ ու շուայլ կե-
նաց եւ ծուլութեան պատճառաւ հետզհետէ քիչնա-
լու վրայ են , իսկ Յոյնք եւ Սլաւք կ'աճին ու կը բաղ-
մանան՝ իրենց աշխատասէր , խնայող եւ դորձունեայ
ըլլալուն եւ մաքուր բարոյական մ' ունենալուն շը-
նորհիւ : Քրիստոնեայներէն զինուոր ալ չառնուիր , ինչ-
պէս սր մահմետականներէն կ'առնուի , եւ առնուիլն
ալ կարելի չէ , քանի որ յառաջուց երկու ժողովրդոյ
մէջ քաղաքական հաւասարութիւնն երաշխաւորող ի-
մաստուն օրէնքներու չնորհիւ իրարու դէմ՝ ատելու-
թիւնը վերցած և ատելութիւնն իրենց երկրէն դուրս
եղող ժողովրդեան վրայ շտկուած չէ :

Թուրքիոյ եւրոպական մասին մէջ պատերազմ և տեղ
տեղ ասպատակութիւնք միշտ ու միշտ պատահած են :
Քրիստոնեայները հետզհետէ իրար եկան յալեցան , իսկ

մահմետականք, հինգ դարէ ՚ի վեր՝ որ իրենց տիրելուն ժամանակամիջոցն է, փոխանակ բաժանումներն իւրեանց վրայ քաղաքագիտութեամբ ժողովելու, ինքեանք իրենց վրայ ժողովելը շարունակեցին ընդդէմ անոնց, որով սկզբէն ՚ի վեր անհաշտ ատելութիւն հաստատեալ մնաց մահմետականին և քրիստոնէին մէջ :

Մեր այս երկրին նման սքանչելի երկիր չըկայ, ՚ի սմա բնութեան բոլոր ձիրքերը լի են առատութեամբ, դրից կողմանէ անհամեմատ գեղեցիկ է, և եթէ ուրիշ կերպ տնտեսութեան օրինօք դործածուի՝ աշխարհի առաջին հարուստ երկիրը կրնայ ըլլալ. բայց մինչև ցայսօր ձեռք առնուած կառավարական դրութիւնը, ժողովրդեան անկիրթ մնացած բարքն ու նախապաշարմունքն ասանկ սքանչելի երկիր մը ոչինչ ըրին : Աղիկամի և ըստ հաճոյս և ըստ զիպաց վարչութիւնն իւր վերջին ծայրը դատաւ, բոլոր կողմ տիրեց կամապաշտութիւն, վաճառումն, շուայութիւն, բռնութիւն և ծուլութիւն : Յաւել ասոր վրայ դրամական արժէից անհաստատ և անկանոն դնացքը, որով հարիւր աստիճանի արժէքով դրամն այսօր մինչև հարիւր վաթսու և աւելի արժէք կունենայ, որ թերեւս վաղն ալ առանց կանոնի յանկարծ հարիւրն իջնէ :

Թուրքիա՝ որուն անցեալ անկանոն կառավարութիւնն և վարչութիւնն իրեն շատ սուղի նստաւ, այսօր իւրողական կառավարութեանց ըստ ամենայնի նմանիլ և անոնց պէս վարել կուզէ : Ուրիշ կերպ ընելն անկարելի է. զի այս կերպով կրնայ խափանել այնչափ այնչափ ծախքերը՝ զորս հոգալու դանձը չունի. այս կերպով կրնայ առաջին առնուլ այն ծախքերուն՝ որ եկամուտ աւելցունելու համար եղան, բայց եկամուտ չըրերին, այս կերպով կրնայ քաջալերել արուեստներն և երկրագործութիւնը, որոց յառաջ գացած չըլլալուն համար յանհարկնս ծանր եկան զինուորութեան, նաւուց, երկաթուղեաց վրայ միստուած ահագին փոխա-

ուութիւնները : Ասոնց ալ յոյս մնացած չէ , և հարկաւ չէր կրնար մնալ անցեալ կառավարութեան մեթոտով : Սակայն ի՞նչ միջոցով հոգալու է զօրաց ծախքերը . աւարա՞ւ . մերձաւորներէն տկար իշխանութիւն մնացած չէ . հպատակներով . հպատակներն ալ անկանոն և բըռնական վարչութեամբ յետին աստիճան աղքատութեան թշուառութեան և կործանման վիճակի հասած են :

Բ.

Թուրքիոյ սահմանակից ահագին իշխանութիւն մը կայ՝ Ռուսիա , որ Թուրքիոյ հպատակ քրիստոնէից վերայ համակրութիւն մ'ունենալ կը ցուցնէ :

Ռուսիա իւր այս թերեւս կեղծ համակրութիւնն իւր աշխարհակալութեան միջոց ըրած է և ձեռքէ պիտի չը թողու :

Ասկէց զատ , Ռուսիա չուզէր՝ որ վոսմուրի անցքն իրեն դէմ փակելու չափ զօրութիւն ունեցող իշխանութեան մը՝ ձեռք անցնի Կ. Պօլիսը , որմէ խիստ մեծ շահ ունի :

Անկարելի է որ ազգ մը բարեկեցիկ և երջանիկ ըլլայ՝ մինչև որ վաճառականութիւնն իւր մէջ չը ծաղկի , որն որ անկարելի է՝ եթէ զանազան գաւառաց արտադրութիւնները դիւրութեամբ չը փոխադրուին ամբողջ կայսրութեան և անկէ բոլոր աշխարհի մէջ : Կառավարութիւն մը այս օգուտը վայելելու համար 'ի հարկէ նաւարկելի գետեր , ճամբայներ , երկաթուղիներ և միշտ ազատ ծովու մը վրայ անցքեր ունենալու է :

Մեծն Պետրոս և անոր յաջորդներն անոր համար այնչափ ջանք ըրին Պալթիկ և Սև ծովուց եղերքներուն տիրելու , որպէս զի տիրելքի հետ յարաբերութիւն ընեն և իրենց երկրին բերքերուն՝ ճամբայ բանան ,

որպէս զի Տվինա և Նեւա Պալթիկ, իսկ Տոն, Տնէ-
բեր և Տնէսթեր ալ Սե ծովը թափին. Վոլկան ալ՝ որ
ընդարձակ գետ մ'է, կարենայ Սե ծովու վրայ բերան
ունենալ իվանովայի և Քամինէքի ջրանցքներովը. ի-
վանովայի ջրանցքը Ուքանը՝ որ Վոլկայի մէջ կը թա-
փի, Տոնի հետ կը միացունէ. Քամինէքի ջրանցքն ալ
Վոլկան Տոնի հետ կը միացունէ. այնպէս որ Ռուս կայս-
րութեան ամենէն հարուստ և ամենէն բազմամարդ-
գաւառաց շատերուն վաճառականութեան անցքը Սե
ծովը և Կ. Պօլսոյ ու Տարտանելի նեղուցներն են :

Եւրոպական Ռուսիոյ գաւառաց մէջ՝ որոց ջուրերը
բնականաբար Սե ծովը կը թափին, 28 միլիոն բազ-
մութիւն մ'ունի Ռուսիա, որոց բնակած երկիրը թուր-
քիոյ Եւրոպայի կրկին անգամէն ալ մեծ է : Այս գա-
ւառները չափազանց բերրի և արգասաւոր սե հողերու
ընդարձակ դաշտեր են :

Այս գաւառներուն մէջ այնպիսի գետեր կը չրջին՝
որոց հաւասարը շատ քիչ պետութեանց երկիրներու
մէջ կը գտնուին :

Տնէսթեր՝ որ Ռուսիոյ գետերուն ամենէն սղտիկն
է, գրեթէ Դադղիացոց Լուարի չափ տարածութիւն
ունի : Տոնը ասկէ չորս ու կէս անգամ աւելի տարա-
ծութիւն ունի, Տնէբերն ալ հինգ անգամ աւելի մեծ է :

Վոլկա իւր մէջ հոսող գետակներով 28 միլիոն ժո-
ղովուրդ պարունակող գաւառներ կ'ուռոգէ :

Վերջապէս Կովկասի տեղակալութեանց փոքրիկ
գաւառներն անգամ, որոց ջուրերը Սե ծով կը թա-
փին, գրեթէ մէկ ու կէս միլիոն ժողովուրդ կը պարու-
նակեն. մէկ խօսքով, 31 միլիոն Ռուս հպատակներ իւ-
րենց բնակած գաւառներուն բերքերը միայն Սե ծո-
վով կրնան ուրիշ գաւառ անցունել : Մէկ դար վերջը
հաւանական է՝ որ այս ժողովուրդը 100 միլիոնը անց-
նի :

Ռուսիա՝ թաթարիստան նուաճելէն ի վեր Կաս-

պից ծովուն երեք մասին տէր եղած է , որուն մէջ կը թափին վոլկա , Ուրալ , Եմպա , Օսա , Գունա , Թերէք եւ Գիր գետերը , սակայն ի՛նչ օգուտ որ այս ծովն ալ բերան չունենալով՝ աւելի ընդարձակ լին մ' է քան ծով :

Ռուսիա կովկասի եւ հիւսիսային կողմը դառնաւ դաշտերուն մէջ ջրանցք մը բանալու մտաւոր է , որուն ձեւք պիտի զարնէ հարկաւ օր մը , որպէս զի կասպից ծովը Սեւ ծովուն հետ միացունէ . մօտ աստիճաններս Ռուսիա երկաթուղի մը պիտի չլինէ Թիֆլիզէն մինչեւ Պաքու , Երեւանայ վրայ ալ գիծ մը ձգելով . որովհետեւ արդէն Թիֆլիզ Սեւ ծովուն հետ հաղորդակցութիւն ունի Բօթիկի երկաթուղով , այս մեծ գիծը Սեւ ծովէն դէպ ՚ի կասպից ծովը անցք մը պիտի բանայ՝ Պարսկաստանի եւ Թուրքիոյ մէջ վաճառականութիւնը բանեցունելու համար :

Ուրեմն Ռուսիա հարկաւ մեծ շահ ունի Կ. Պօլսոյ եւ Տարսանիի ներուցներուն միշտ եւ ամեն ժամանակ իւր առջեւ բաց մնալէն . որովհետեւ այն աստիճանով կարենան իւր վաճառականական եւ զինուորական նաւերը ազատ չրջիլ ծովու վրայ եւ անդերքի հետ վաճառականական եւ քաղաքական յարաբերութիւններ ընել : Ռուսիոյ վաճառականական եւ զինուորական նաւերը Պալթիկի մէջ տարւոյն վեց ամիսը ստաւոցայ մէջ անդամալոյծ կը մնան . ուրեմն ի՞նչպէս չուղէ՝ որ հարաւային կողմը իւր նաւերն ազատ չրջին :

Թուրքիոյ կայսրութիւնն այսօր վստիքով երկու եւ զերայ ալ տէրն է . եթէ բերդերուն հրամանն չբերի՝ որ Ռուսիոյ այս դին անցք չը տրուի , Ռուսիա չ' չտարտու կը խղճուի . Թուրքիոյ այս հրամանն ետ դառնալուն ուրիշ միջոց չը կայ , այլ միայն պատերազմ բանալ Դաւնուբի եւ Պաքաններուն վրայ : Ռուսիա երբ ալ ըլլայ վերջին ճիգեր պիտի թափէ Սեւ ծովուն եւ իւր ընդարձակ կայսրութեան անցքը մշտնջենապէս եւ առանց

պատերազմի նոր հարկի բաց թողելու հնարքը ձեռք բերելոյ :

Սակայն միւս կառավարութիւնք կը վախճան՝ որ եթէ Ռուսիա թուրքիոյ եւրոպական մասին տիրանայ, ներդուլին բանալիներն իրենցմէ յափշտակելով դրսւնը կը դնէ և մինակ ինք իրեն համար կը դործածէ : Ասոր տարակոյտ չը կայ : Ռուսիա եթէ Կ. Պօլսոյ և Տարտանի տիրէ, Սև ծովը բանալ կամ փակել իրեն պիտի մնայ, կարգէ դուրս յաղթանակ մը ձեռք բերած պիտի ըլլայ . բայց զարհուրելի պատերազմներն ալ գլխէն պակաս պիտի չըլլան :

Գ.

Անգղիա, որ արդէն ահուգողի մէջ է Հնդկաստանի կողմէն՝ Ռուսիոյ կեդրոնական Ասիոյ մէջ ըրած աշխարհակալութիւններն և Հնդկաստանի սահմանագլխոյն մօտենալը տեսնելով, Անգղիա կ'ըսեմ, որ բոլորովին ծովային իշխանութիւն է, չը կրնար հանդուրժել որ Ռուսիա ինքնիշխան տէր լինի Սև ծովու :

Ո՛չ այսչափ . Անգղիա կը վախճայ ալ որ ռուսական նաւատորմիղներն և բանակները Տարտանելէն իբրև ամուր բերդէ Միջերկրականը յարձակելով՝ Սուէիչի ջրանցքը կրնան դոյել, և Անգղիոյ Հնդկաց և Աւրստրալիոյ հետ ըրած վաճառականական և զինուորական ի մօտոյ և արագ հաղորդակցութիւններն արգիլել :

Անգղիա չը յուսար՝ որ Գաղղիա այս անգամ ալ իրեն հետ կը միաբանի ընդդէմ՝ Ռուսիոյ : Գաղղիացիք կ'ըգան՝ թէ փառաւոր, բայց ծանր սխալ մը դործեցին հեղ մը պատերազմելով այնպիսի մեծ կայսրութեան մը դէմ՝ որ աշխարհագրական դրիւք իրենց բնական դաշնակիցն է : Գաղղիա և Ռուսիա եւրոպիոյ

երկու ծայրերը հաստատուած ըլլալով՝ իրարմէ երկիր յափշտակելու պատճառ չունին. միայն քաղաքական սխալ քայլերով կրնան իրարու թշնամի ըլլալ, ինչպէս եղաւ ասկէ յառաջ :

Անգղիա Աւստրիոյ համաձայն պիտի մնայ, զի Աւրստրիա Անգղիոյ հաւաքար մեծ շահ ունի Ռուսիոյ աշխարհակալութեան դէմն առնուելէն : Աւստրիա—Հունգարական երկրին մեծ երակը Դանուբ է, որ Սև ծովը կը թափի : Այս մեծ գետն իր մէջ հոսող գետակներով 36 միլիօն ժողովուրդ պարունակող զաւառներ կը շրջի :

Դանուբի աւազանը Լուարէն ու թմն անդամ աւելի տարածութիւն ունի, մէկ ու կէս անդամ ալ ամբողջ Գաղղիայէն մեծ է :

Հիմա ինչպէս որ Ռուսք չեն ուզեր՝ թուրքիոյ Սև ծովը գոցելը, եթէ իրենք տիրեն Սև ծովուն և ներշնչներուն, որ անյուսալին է, Աւստրիա—Հունգարիա ալ նոյնպէս պիտի չուզէ՝ որ Ռուսք գոցեն :

Քանի մի խօսք ալ ընենք Սև ծովու կարևորութիւնըն աւելի ևս բացատրելու :

Ըննսուն միլիօն մարդ իրենց բերքերը միայն Սև ծովու միջոցաւ կրնան ուրիշ երկիր վաճառել. այս ծովու չափ կարևորութիւն չունի Միջերկրականը, Յիւրաի, Եւրոպիոյ ժողովուրդները՝ որոց երկիրներուն ջուրերը Միջերկրական կը թափին, 49 միլիօն են ($6\frac{1}{2}$ միլիօն Սպանիա, 8 միլիօն Գաղղիա և Զուիցերլանդ, 27 միլիօն Իտալիա, 1 միլիօն Աւստրիա, $6\frac{1}{2}$ միլիօն Յունաստան և թուրքիա կղզիներն ալ մէկտեղ առնելով) : Սպանիոյ և Գաղղիոյ ժողովրդոց կէսը կրնայ ջրանցքներով և երկաթուղիներով Միջերկրականին վրայ ճամբայ ունենալ. վեց եօթը միլիօն Աւստրիացիք երկաթուղիներով Ալպեան լեռներէն անցնելով՝ կրնան Ադրիականին վրայ նաւարկել. սակայն ասով հանդերձ Միջերկրականին կարևորութիւնն Սև ծովու կարևորութենէն չը կրնար անցնիլ :

Ենթադրենք հիմա՝ որ այս կամայն կառավարութիւնը Միջերկրականին անցքը դոյեւու զօրութիւն ունենայ, ենթադրենք՝ որ ձիպրալթարայի նեղուցը Տարաւանելի նեղուցէն երկայն և երկու եզերքէն նեղ ըլլայ, նոր ձիպրալթարաներ կենան իրարու դէմ և ամենքն ալ մի և նոյն հրամանատարին իշխանութեան տակ դուռած ըլլան. վաճառականական և պատերազմական նաւերն առանց բերդերուն հրամանատարին թոյլ տալուն չը կրնան անցնիլ. այսպիսի վիճակ մը ինչ անհնարին յուզմունք և վրդովմունք պիտի չը պատճառէ Միջերկրականին եզերքը բնակող բոլոր ծովային և վաճառականական ազգաց։ Անհնար է հանդուրժել՝ որ Միջերկրականը միայն ՚ի նպաստ մէկ կառավարութեան բացուի գոցուի։ Արդ եթէ Միջերկրականին համար չեն կրնար հանդուրժել, անկէ աւելի կարեւորութիւն ունեցող Սև ծովուն համար ի՞նչպէս կրնան։

Աւստրիա ամեն ճիգն պիտի թափէ՝ որ Սև ծովը չը գոցուի, և չըլլայ որ Ռուսիա Եւրոպական թուրքիոյ քրիստոնեայներն իր իշխանութեան տակ առնու. Աւստրիա չուզէր՝ որ Ռուսիա իրեն մօտենայ, զի արդէն Աւստրիոյ—Հունգարիոյ մէջ դառնաւ Սլաւներուն վրայ Ռուսիոյ մեծ ազդեցութիւն ունենալը շատ դժուար հի է իրեն։

Ո՞վ կրնայ երազել՝ թէ թուրքիոյ Եւրոպական մասը Ռուսիոյ ձեռքը կրնայ անցնիլ. զի ո՞վ չը գիտէր՝ թէ բացարձակ խոչընդոտներու պիտի պատահի Ռուսիա։ Աւստրիոյ կը մնայ. Դանուբի աջ եզերքին դաւառները, որք են Պօսնիա, Սերուիա, Պուլկարիա, և ձախ եզերքինը, այսինքն, Բուսնիա, մէկ կայսրէ և թագաւորէ կառավարուող 36 միլիօն բնակչաց վրայ պիտի աւելնան, որպէս զի այս մի կայսրութեան հպատակաց թիւը 46 միլիօնի ելնէ։

Բայց կարելի բա՞ն է՝ որ Աւստրիա — Հունգարիա այսպիսի վառաւոր աշխարհակալութիւնն ընէ և Ռուս.

սիա անտարբեր մնայ :

կառավարութիւնք՝ աշխարհակալութիւններ ընելու կամ արգիլելու համար իրարու դէմ կատաղութեամբ կռուելէ յետոյ՝ համաձայնութեամբ թող պիտի տան՝ որ Յոնք Յունաստանի փոքրիկ թագաւորութեան մէջ հաւաքուին և Եւրոպական թուրքիոյ միւս քրիստոնեայ յեղերն ալ անկախ իշխանութիւններ ըլլան , Կ. Պօլսոյ և Տարտանելի նեղուցներն ազատ հրատարակուին և եղբրքները չեղօքանան : Բայց ի՞նչ պիտի ըլլան Եւրոպական թուրքիոյ երեք միլիօն ու կէս մահմետականները՝ եթէ Եւրոպայի մասին մէջ գտնուող քրիստոնեայ յեղերուն ինքնօրինութիւն տրուի : Մահմետականներէն յաղթեալ և նուաճեալ քրիստոնեայներն եթէ տէր ըլլան՝ թուրքաց վրայ դադանական բռնութիւն պիտի չը բանեցունե՞ն կը կարծուի :

Եթէ մահմետականք եւ քրիստոնեայք մեծ կայսրութեան մը ներքեւ միանան , ըսելիք չունինք , կըրնան իրարու հետ ապրիլ , որովհետեւ մեծ կառավարութիւնք մանրերուն պէս չեն , իրերը հեռուանց տեսնելով անկողմնակալ կառավարիչներ պաշտօնի կը հանեն . մահմետականները Ռուսիոյ կայսրութեան մէջ ինչպէս որ կ'ապրին , անանկ կ'ըլլան : Իսկ եթէ մահմետականք Եւրոպական թուրքիոյ մէջ ինքնօրինութիւն ունեցող մասնաւոր քրիստոնեայ իշխանութեանց ներքեւ դրուին , միշտ պիտի հալածուին եւ աւելի չար քան որչափ այժմ իրենք կը հալածուին : Մահմետականները քրիստոնեայ ընելն ալ անկարելի է , ինչպէս անհնար եղաւ երբեմն Սպանիոյ հրեայն քրիստոնեայ ընելը :

Համայն եւ այնպէս , Եւրոպական թուրքիոյ մէջ ձեւացած փոքրիկ իշխանութեանց ինքնօրինութիւն տալը Ռուսիոյ համար շահաւոր է : Յունաց եւ Բուսանիացոց վրայ մեծ ազդեցութիւն պիտի ունենայ՝ անոնց կրօնակից ըլլալով , Սլաւաց վրայ ալ բացարձակ ազդեցութիւն պիտի ունենայ՝ անոնց թէ՛ կրօնակից եւ թէ՛ ցեղա-

կից ըլլալով : Ռուսիա ամեն ատեն ասոնց նեցուկն եւ յոյսն համարուած է :

Աւստրիա-Հունդարիա այս փոքրիկ իշխանութեանց վրայ ազդեցութիւն չը կրնար բանեցունել , որովհետեւ տիրող Գերմանացի եւ Մաճառ ցեղերը թուրքաց , Յունաց , Սլաւաց եւ Բուլղարացուոց հետ նոյն եւ մի կրօնքը , ցեղը , եւ նոյն եւ մի բարքն ու դաւաժութիւնները չունին :

Դ.

Սրգեօք Անգղիա աչք տնկած չէ՞ թուրքիոյ վրայ , եգիպտոս իր աշխարհագրական դրիւք , երկաթուղիովն եւ Սուէիշի ջրանցքովը , Անգղիոյ դէպ 'ի Հնդկաստան եւ Աւստրալիա անցնելիք ուղղակի ճամբան է : Այս հաղորդակցութեան ճամբան , որ Անգղիոյ եւ Հնդկաստանի մէջ եղած հեռաւորութիւնը տասն եւ երկու հազար քիլոմետրի չափ կը կարճեցունէ , իրեն շատ հարկաւոր եւ անհրաժեշտ է Հնդկաստանի կայսրութիւնը պաշտպանելու : Անգղիա կամ եգիպտոսը զրաւելու եւ կամ իրեն հնազանդեցունելու է :

Գերմանական կայսրութիւնն ի՞նչ աչք կրնայ ունենալ թուրքիոյ վրայ :

Շատ հաւանական է՝ որ Պէրլինի կառավարութիւնը չէզոք կը մնայ Անգղիոյ , Աւստրիոյ եւ Ռուսիոյ իրարու դէմ ընելիք պատերազմին մէջ , պատերազմ ' որուն վըրայ թերեւս դադանի ուրախութեան աչքը նայի , որովհետեւ պատերազմն ի՞նչ ելք ալ որ ունենայ , հարկաւ երբքն ալ տկարացունելով , Գերմանիոյ ազդեցութիւնը պիտի մեծցունէ :

Գերմանական կայսրութիւնը թուրքիոյ վրայ աչք չունի , որովհետեւ թուրքիայէն շատ հեռի է , եւ աւ

սոր գաւառներէն եւ ոչ մէկն իրեն յարմարութիւն ունի. բայց եթէ Գաղղիա շարժում մ' ընէ, ինք իւր դիրքն ու քաղաքականութիւնը ձեռք պիտի առնէ :

Անգղիոյ եւ Աւստրիոյ ընդդէմ Ռուսիոյ ընկելու պատերազմն ինչ վախճան ալ որ ունենայ, Աւստրիա, որուն հարստութիւններն եւ զօրութիւններն արդէն ըսպառած են իտալիոյ եւ Սաւոյի պատերազմներէն, տկար պիտի ելնէ պատերազմէն. եթէ յաղթուի՝ իւր կայսրութիւնը՝ որ այնչափ իրարմէ տարբեր ցեղերէ կը կազմուի, պիտի կործանի. Գերմանացի—Աւստրիացիք աչքերնին բոլորովին գերմանական կայսրութեան վրայ պիտի դարձունեն :

Եթէ Աւստրիա յաղթող հանգիստնայ՝ որ անկարելի է, և Դանուբի գաւառներուն տիրանայ, ինք միլիօն նոր հպատակ կ'աւելցունէ իւր երեսուն և վեց միլիօն բնակչայ վրայ. բայց այս ուժն իրական պիտի չըլլայ, ըրած աշխարհակալութիւնները միշտ նորանոր վտանգներու տակ պիտի ենթարկեն :

Աւստրիա արդէն իւր իրարմէ տարբեր ցեղերով փոքրկացած է Գերմանացիք և Մաճառք անսիրելութիւն ունին մէջերնին, իրարու վրայ կը նախանձին, իրարու դէմ հակակիր են. Սլաւք և Բուսնիացիք ո'չ Գերմանացիքը կը սիրեն և ո'չ Մաճառներու :

Աւստրիոյ—Հունգարիոյ կայսրութիւնը միայն միապետական եւ հռովմէական կրօնի սկզբունքով կրնայ հաստատուն մնալ : Միապետութեան տեղ հասարակապետութիւն հրատարակուելուն պէս, իրարու թշնամի ցեղերն իրարմէ բաժնուելով՝ նոր իշխանութիւններ պիտի կազմեն :

Երեսուն եւ վեց միլիօն բնակիչներէն 28 միլիօնը հռովմէական են, մեծ մասը լատին, մասմ' ալ լատինացեալ յոյներ (առաջինները 24 միլիօն, վերջինները 4 միլիօն են), 3½ միլիօն բողոքական կայ, 3 միլիօն ոչ—միացեալ յոյն, 1,400,000 ալ եբրայեցի :

Աւստրիոյ — Հունգարիոյ կայսրութիւնն եթէ թուրքիոյ եւ Դանուբի 9 միլիօն հայատակաց տիրէ՝ միապետական զօրութիւնը տկարանալով անմիջապէս պիտի կործանի ։

Կայսրութեան արդի ժողովուրդները դարերէ 'ի վեր Հապսպուրկի դերդաստանին թագաւորական դերին տակ ապրելու սովորած են ։ Ինը միլիօն նոր հապտավները սէր , անձնուիրութիւն եւ հնազանդութիւն պիտի չը ցուցնեն առ կայսրն եւ կուսակցութիւններ պիտի կազմեն ։

Վերջապէս , Աւստրիոյ Գերմանացիք ընդարձակուած կայսրութեան մէջ քիչուոր ըլլալին նկատելով եւ հին ու նոր 33 միլիօն Սլաւներուն , Մաճառներուն եւ Բուլղարացիներուն առջեւ ազդեցութիւննին կորսնցունելով՝ բնականաբար աչքերնին իրենց մայր հայրենեաց վրայ պիտի դարձունեն ։

Ինչ որ ըլլայ պատերազմին ելքը , Աւստրիա յաղթէ կամ յաղթուի , գերմանական կայսրութեան գաղտնի հպարտութիւնը պիտի պարարի , որ ամբողջանալ եւ գերմանական դաշնակցութեան նախկին գաւառներն ամբողջ ձեռքն անցունել կուզէ ։

Այս գաւառաց մէջ Պոհեմիա , որուն ջուրերը լիւ պաէն Սե ծով կը թափին , և անոր երեք մասը գերմանական կայսրութեան մէջ է , Պոհեմիա , որուն սահմանադրութիւնը Պէրլինէն 230 հազարամեթր հեռի է , գերմանական կայսրութեան անհրաժեշտ է . Ամբողջ դարեր Գերմանիա և Աւստրիա Սլաւեան լեռներէն անցնելու ջանքեր ըրին Ագրիականէն ոռոգուած և իտալիոյ արեգակէն լուսաւորուած սքանչելի գաւառներուն տիրելու համար , արդի Տեառներն ալ մի և նոյն նպատակին հասնելու կը ջանան ։ Գերմանական կայսրութիւնը ծովուն վրայ հարաւային ինչպէս նաև հիւսիսային կողմն անցք ունենալ կուզէ ։ ասկէ իտալիոյ անկախութեան սպառնալիք կայ ։

Գերմանական դաշնակցութեան մասը կազմող գաւառները, որք են Պոհեմիա, Մորաւիա, Շլեզիոյ դքսութիւնը, բարձր և ստորին Աւստրիա, Սիլիզիա, Քարնիօլա, Գարլնթիա, Դիրօլ, Ֆորալպէրկ, Սալցպուրկ, Դրիեստ և Իսթրիա յօժարութեամբ կամ բռնութեամբ գերմանական կայսրութեան պիտի անցնին. այն ատեն սոյն կայսրութիւնը Յ7 միլիօն հպատակ պիտի ունենայ:

Անշուշտ այս գաւառաց բոլոր բնակիչները գերմացի չեն. եօթը միլիօն Սլաւ, Իտալացի և Երբայեցի կան. Բայց այս գաւառաց մէջ գտնուող եօթը միլիօն Գերմանացիք աւելի աղքեցութեան տէր են և միշտ Գերմանիայէն կը պաշտպանուին:

Աւստրիա — Հունգարական միւս ժողովուրդները, հինգ միլիօնի չափ Մաճառք, Սլովէնք, Քրօաթք, Բոսնիացիք, Լեհացիք, Բինթէնք և Սերուիացիք պիտի դարհուրին և տկարանան Գերմանիոյ և Ռուսիոյ երկու հսկայ պետութեանց առջև. Հունգարիոյ երկու միլիօն Գերմանացիք Աւստրիոյ — Հունգարիոյ կայսրութեան մնացած մասն ալ աւելի ևս պիտի տկարացունեն:

Ե.

Եւրոպա այլ ևս տպահոյութիւն և հանգստութիւն պիտի չը վայելէ գերմանական մեծ կայսրութեան երեսէն, որ Յ7 միլիօն բնակիչ ունի:

Ի՞նչ պիտի ըլլայ Զուիցերիոյ անկախութիւնը՝ որուն շուրջը Գերմանիա կը գտնուի: Թերևս Զուիցերիոյ 1,900,000 Գերմանացիք Գերմանիոյ մեծ արեգակէն շնան և գրաւուին:

Լիւքսամպուրկ՝ գերմանական նախկին գաւառ, և Տանըմարք՝ որուն ծովեզերքն և նաւատորմը կարևո-

րութիւն ունին, ուղեւով չուղեւով գերմանական նոր կայսրութեան հետ պիտի միանան:

Ի՞նչ պիտի ըլլայ Հօլանտիոյ անկախութիւնը: Գերմանիա ընաւ գաղթականութեան երկիր չունի. կ'ուրենայ՝ եթէ Հօլանտիա իրեն հետ միանայ. մէկ ամուսնան մէջ կրնայ անոր յաղթել գերմանական կայսրութեան հետ միացնելու համար:

Պելճիքա՝ տկար և վեհերոտ, Գերմանիոյ առջև դուրս պիտի ծռէ. Գերմանիա զՊելճիքա դաւել չուղէր. թերևս եթէ Գաղղիոյ դէմ պատերազմ՝ բանալով յաղթող հանգիստնայ, և Պելճիքա ալ իրեն օգնած ըլլայ, Գաղղիոյ հիւսիսային դաւառներն անոր շնորհէ՝ ի վարձատրութիւն:

Անգղիա նոր դաշնագրութեամբ ուղեց Պելճիքայի չեղոքութիւնն ապահովել, և իւր նաւատորմն և բանակը Անվէրս մտցնելու իրաւունքն իրեն վերապահել զանկա պաշտպանելու համար: Այս կանխատեսութիւնը բոլորովին ոչինչ է գերմանական իշխանութեան առջև, որ Գաղղիայէն բնաւ երկիւղ չունի:

Օր պիտի գայ՝ որ գերմանական կայսրութեան և Անգղիոյ մէջ զարհուրելի պատերազմ ծագի: Գերմանիա ահագին նաւատորմ՝ մ'ունի Անգղիոյ նաւատորմին դէմ դնելու:

Իսկ կարելի բա՞ն է՝ որ Անգղիա գերմանական կայսրութեան յաղթել և տկարացունէ: Զօրքերը քիչ են, և հետևաբար Գերմանիա տապալուկելու տնքաւալան, ունեցած նուերովը Գերմանիոյ նաւահանգիստներն և ծովեզերեայ քաղաքները չը կրնար ումարկոծել. Անգղիոյ նաւատորմը՝ առանց բնաւ տարբերութեան այնպէս պիտի ըլլայ՝ ինչպէս եղան Գաղղիոյ նաւատորմիչները վերջին պատերազմին մէջ:

Անգղիա կրնայ ստիպել զՌուսիա՝ որ գերմանական կայսրութեան դէմ ելնէ: Ասոնց երկուքին մէջ այնպիսի անվստահութիւն և թշնամութիւն տիրած է՝ որ ան-

հաւատալի կ'ընեն այդ բանը :

Գաղղիա անդամ մը սպառնացաւ՝ որ Սնդղիա արշաւէ, սա շատ նեղն ինկաւ, թէպէտ և իւր նաւատորմները գրեթէ ծովերուն տիրած էին : Գերմանիա այսօր զարհուրելի սլատրաստութիւններով արագընթաց շոգենաւեր և նաւատորմեր ունի, որոց նաւաստիները անգղիացի նաւաստիներէն շատ և քաջասիրտ են : Շատ ստույգ է՝ որ աշխարհի պատմութեան վրայ արեւնաթաթաւ էջ մ'ալ աւելնայ Անգղիոյ և Գերմանիոյ պատերազմովը :

Ուրիշ աւելի ահագին պատերազմի հաւանականութիւն կայ ապագային՝ գերմանական կայսրութեան և Ռուսիոյ մէջ :

Գերմանիա եթէ Տանմարք գրաւէ, Պալթիկ ծովը գերմանական լիճ պիտի ըլլայ :

Մեծն Պետրոս իւր մայրաքաղաքն այս ծովուն ելերքը շինեց, սրպէս զի իւր ընդարձակ կայսրութեան համար դէպ 'ի բոլոր աշխարհ ճամբայ մ'ունենայ . այս ճամբան այսօր հետեւ Գերմանիոյ իշխանութեան պիտի ըլլայ : Ռուսիա այսօր Սև ծովուն վրայ թուրքերէն առած նաւահանգիստներ ունի, որոց ձեռքն է տակաւին այս ծովուն դրան բանալին . սակայն թուրքերը տկարացած են, Ռուսիա կրնայ թուրքերը զարհուրեցնել եթէ Սև ծովը գոցել և անոր բանալիներն առնուլ ուղէ : Հիւսիսի կողմը, ընդ հակառակն, Պալթիկին բանալիներն ունեցողները զօրաւոր են, կրնան Ռուսիոյ հիւսիսային բոլոր դաւառաց վաճառականութիւնն անդամալոյծ ընել : Գերմանիոյ կայսրութիւնը պիտի ըլլայ Սէօնտի անցքին տէրը, և իր ձեռաց մէջ պիտի բռնէ Ռուսիոյ մայրաքաղաքին, Զեդրասուրկի գոյութիւնը : Սոսերիսը կայսրութեանց մէջ՝ սրք աշխարհի առջև առաջին դերը խաղալ կուզեն, գերմանացի և ռուս ցեղերուն մէջ՝ որոնք հպարտ զգացմամբ իրարմէ գեր 'ի վերոյ հանդիսանալ կուզեն, համաձայնութիւնն երկա-

րատե պիտի չըլլայ . ահագին պատերազմ մ'անհրաժեշտ է . ի՞նչ վախճան պիտի ունենայ արդեօք :

Ռուսիա ընդարձակ երկիր մը և ցուրտ կլիմայ մ'ունի , իւր բազմաթիւ զօրքերը տարւոյն կէտը այն կլիմային տակ չը կրնար ապրեցունել :

Այկէց զատ , Ռուսիա խրքմի պատերազմին ատեն ի՞նչ որ էր , այսօր նոյնը չէ . այն ատեն ընաւ երկաթուղի չունենալով՝ իւր բանակները , յառաջ վարելու , տեղ մը կեդրոնացնելու և կերակրելու մասին մեծ դժուարութիւն կը կրէր : Վերջին քսան տարիներս ինքզինք ոչ միայն վրայ բերաւ , այլ նաև դորժօնէութեամբ աշխատեցաւ . 1875 ի յունուար ամսոյն առաջին օրը Ռուսիոյ երկաթուղիները 18,796 քիլոմէթր տեղ կ'ընթանային , 3,668 քիլոմէթր տեղ ալ կը շինուէր : Այսուհետեւ իւր ստուար գունդերը կրնան շարժիլ , աւելի արագ կեդրոնանալ և աւելի դիւրաւ սլարենաւորուիլ :

Գերմանիոյ ժողովուրդներն ալ աւելի կրթեալ են , պաշտօնակալք եւ զօրապետք պարտքերնուն մէջ ճիշդըլլալով , զօրքերն աւելի լաւ կազմակերպեալ են եւ լաւ կը խնամուին :

Լեհացոց Ռուսաց դէմ ատելութիւնը Գերմանիոյ նպաստաւոր պիտի ըլլայ . անշուշտ ասոնք Բրուսիացիներն ալ չեն սիրեր , բայց գոնէ պատերազմի ատեն անշարժ կը մնան : Լեհաստանցին իւր տէրը փոխելով , վիճակը կրնայ բարւոքել , սրովհետեւ Գերմանիոյ խորհրդարանին մէջ ներկայացուցիչ ղրկելու իրաւունք պիտի ունենայ , ինչպէս որ է իրեն հարեանակից Բօղէնի դքսութիւնը :

Պալթիկ ծովուն վրայ Ռուսիոյ ամենէն հարուստ երկիրները , այսինքն , Գուրլանտիա , Լիվօնիա եւ Լյսթօնիա , գերմանական նախկին գաւառներ են , որոց Ռուսիա տիրեց՝ երբ Գերմանիա ցիր եւ ցան դքսութեանց բաժնուած էր : Այս գաւառներուն երկու միլիօն ժողովուրդներն ամենքն ալ բողոքական են , հո-

ղերը գերմանացւոյ ձեռքն են , նաւահանգիստ եղող
 Գլխաւոր քաղաքաց բնակիչներուն մեծ մասն ալ գեր-
 մանացի են , իրենց հարստութիւնով , խելքովը , ճար-
 տարութեամբն եւ կրթութեամբ միւս ժողովրդաց վրայ
 ազդեցութիւն ունին , որոնք ոչ թէ Ռուս , այլ Լէթ-
 թօն եւ շատ ալ խորամանկ են :

Այս գաւառաց գերմանացիները ռուսական բանա-
 կին , վարչութեանց եւ դատաստանական պաշտօննե-
 րու մէջ առաջին տեղին բռնած են եւ մեծ ազդե-
 ցութիւն ունին : Եթէ Ռուսիոյ եւ Գերմանիոյ մէջ պա-
 տերազմ ըլլայ , այս ազդեցութիւնը Ռուսիոյ համար
 մեծ վտանգ պիտի բերէ :

Եթէ Գերմանիա պատերազմին մէջ յաղթող հան-
 դիտանայ , Պալթիկի գերմանական գաւառները Ռու-
 սիոյ ձեռքէն պիտի կարենայ առնուլ . — կասկած ելի է :

Վ Ո Ս Փ Ո Ր Ի

Ա Ն Ք Ղ Ն Ե Ր Ը

(Դարձնակութիւն. Տէ՛ս երէ՛ս 627)

Ը.

ԳՈՒՍԱՆԸ

Այս գէպքերէն քիչ ժամանակ վերջը՝ Կ. Պօլսոյ մէջ միայն Սօսէիհա (Արշալոյս) անուն գուսանին ըսքանչելի դեղեցկութեան և չնայխարհիկ տաղանդին վրայ կը խօսուէր : Սօսէիհա ո՞ր երկրէն , ո՞ր ցեղէն և ո՞ր ընտանիքէն էր , ոչ ոք գիտէր զայս , Սօսէիհա առանձնակեաց էր . դուրս ելած ատեն՝ հետը միշտ հըսկահասակ սև մը կը գտնուէր , որուն կերպարանքը՝ երիտասարդուհւոյն խիստ չափ մօտեցող հանդիսականները կը հեռացնէր անորմէ : Հսկահասակը՝ իւր տիրուհւոյն կաքաւել ուղած ատեն անմիջապէս գորդը կը տարածէր , և նուագարանն ալ շտկելով ձեռքը կուտար :

Երբ հանդիսականք՝ երիտասարդուհւոյն արուեստին վրայ սքանչացած՝ անձրևի պէս ոսկի դահեկաններ կը տեղային, սևը դանոնք առնելով ամանի մը մէջ կը լեցունէր. յետոյ ամանը իւր տիրուհւոյն կը ներկայցնէր, սա՛ ալ ըաղմութեան մէջէն քրճաղդեաց ծերեր և աղքատ ռիկ ու անօթի տղաքներ վնտռելով՝ առատ ողորմութիւն կը շնորհէր անոնցմէ հաւաքուած ստակներէն:

Բիւզանդիոյ բոլոր հարուստ և աղղեցութեան տէր մարդիկ Սօպէիհալ տաղանդին, անշահասիրութեան, կանոնաւոր վարմունքին և անհամեմատ գեղեցկութեան վրայ կը խօսէին շարունակ:

Կը փափաքէին՝ որ երեկոյթներուն մէջ միշտ Սօպէիհա ալ գտնուէր. բայց խիստ քիչերուն հրաւերը կ'ընդունէր՝ փոխարէն մեծադումար գրամ պահանջելով. կուգէր ալ որ իւր հսկահասակ գերին միշտ հետը գրտնուէր: Խնդրեցին Սօպէիհաէն՝ որ գերին հետը չըլլայ. բայց իմացուց՝ որ ինքն ալ չը կրնար ո՛չ երգել ո՛չ ալ կաքաւել առանց անոր. վերջապէս յամառ երիտասարդուհւոյն կամաց զիջան:

Սօպէիհայի երգած ատեն՝ սևը անբացատրելի հիացման մէջ կ'ընկղմէր, եթէ կաքաւէր՝ հայեցումած միշտ անոր վրայ կը յառէր. բայց՝ երբ հսկահասակը տեսնէր որ հանդիսատեսներուն մէջէն մէկը յայրատալօք իւր տիրուհւոյն վրայ կը նայէր՝ անմիջապէս ձեռքը իւր կարմիր մետաքսեայ զգեստուց տակ ծածկուած դաշոյնին երախակալին վրայ կը տանէր:

Մէհէմէտ Բ. իւր «Էրայն» մէջ գումանին վրայ խօսուիլը լսեց. կրնար անմիջապէս հրաման ղրկել որ «Էրայ» դայ, բայց մարդարտով լեցուն տուփով մը հանդերձ հրաւիրակ մը ղրկեց ետեւէն:

Սօպէիհա անուշութեամբ պատասխանեց հրաւիրակին՝ թէ իրիկունը անձամբ պալատը պիտի գայ. բայց հրաւիրակը մեկնելէն յետոյ՝ երբ սևին հետ առանձին մը նստին, ժպտեալ դիմօք և վառվռուն դէմքով սևին ըսաւ.

— Գործերնիս յաջող է :

— Աղաւնին անգղին հետ օդը պիտի ելնէ , ըսաւ հսկայն :

— Կուրկան , չի՞ս տեսներ որ Նպատակիս կը մտեւ նամ , պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը :

— Կարծեմ թէ ինքզինքդ վրայ պիտի տաս , պատասխանեց սևը տխրադ էմ . կարծեմ թէ պիտի մեռնիս առանց կայսերաց աղջիկն աղաւտելու :

— Ենչո՞ւս պէտք . եթէ մեռնիմ , եթէ կեանքս վրայ տամ Էշշէրիֆի երջանկութեան համար , կը կարծես որ Էշշէրիֆ յիշատակիս համար յաւիտենական արցունքներ պիտի չը թափէ՞ . կը կարծես որ մեռնելէս վերջը իւր սրտին մէջ տեղ մը պիտի չը գրաւե՞մ , թէ պէտ կենդանութեանս ատեն չը կրցայ :

— Գնա՛ ուրեմն , ըսաւ հսկայն հառաչելով . բայց դու Պալքէրնի պալատը եղած ատենդ , ես ալ նաւակ մը հեծած վոսկորի եզերքը բարձրացած պատշգամբներուն տակ պիտի դառնուիմ :

— Ո՛հ , վրագ վստահութիւն ունիմ , կուրկան :

— Մինչև վերջին շունչս ալ վրաս վստահ եղի՛ր , Բանայիա՛ :

Մանկամարդ աղջիկը վրան դուռը շտկեց զարդարեց . կուրկանին աչքին խիստ գեղեցիկ երևցաւ , և մինակ սա՛ դուլեօտը տուաւ անոր :

— Բանայիա՛ , պիտի յաջողիս . Ստուած անգամ պիտի չը կրնայ քեզի դէմ դնել :

Եւ մը վերջը պալատին դռները կը բացուէին երիտասարդ դուստնին առջև . կուրկանն ալ դէպ ՚ի նուահանգիստը կ'ուղղուէր :

Սուլթանը Ստամպուլի սէրային (Սէրայ Պուռնու) սրահներէն միոյն մէջ կը դառնուէր , ուր Բիւզանդիոյ արուեստագիտաց չքնաղ գործերը պահուած էին :

Ոսկեղօծ պատերուն վրայ ծաղիկներ և արաբացի նկարներ գծուած , քանդակեալ կանթերներ ձեղուն

ներէն կախուած էին , վարդերու կողովներ անոյչ հոտերնին արծաթեայ երեքոտանիներու վրայ սյրուած ռետիններուն հետ կը խառնէին : Սուլթանին կողմականները քիչ էին . Մէհէմէտի քով Մահմուտ փաշան , Շիթայի Գեորգ իշխանը և իւր ամենասիրելի վեզիրներէն միայն երեքը կը գտնուէին :

Սոպէիհա երկայն շղաշատեռներ վրան ձգած Սուլթանին ներկայացաւ . վերջը մի առ մի վրայէն հանեց սիրուն նաղանօք , ինչպէս որ առաւօտեան զեփիւռը դարնան արշալուսոյ գեղեցկութիւնը ծածկող անօտր մէգերը կը ցրուէ :

Սուլթանը գեղեցիկ բաներ տեսնելու վարժուած էր . սակայն Սոպէիհայի գեղեցկութիւնը տեսած ատեն խելքը թռաւ :

Սոպէիհա իւր դեղեցկութեան վրայ՝ թափաւորին զարմանալը և ափշիւր տեսնելով՝ ուրախացաւ և հպարտացաւ . յետոյ նուագարանը յարդարելով՝ Ֆէրատսի պարսիկ բանաստեղծին ախուր և անուշիկ երգերէն մին սկսաւ :

Իւր քաղցր ձայնը մերթ ընդ մերթ անսլատուժ տխրութեամբ կը լեցուէր , և իւր գեղգեղանքները սոխակին դայլայլիներուն հետ կը մրցէին :

Սոպէիհա տղայի պէս ծիծաղեցաւ . սիրահարական երգէն վերջը դինովի երգ մը սկսաւ :

Մէհէմէտ իւր ապարօշը զարդարող դարգմանակը գլխէն հանելով գուսանին ոտից տակ նետեց . աղջիկն ալ առջի բերան մտներուն մէջ գնել ուզեց , բայց վերջը կուրծքին վրայ կախեց :

Իւր թէ կայսերական այս նուէրը Սոպէիհայի խորհուրդները վտխած ըլլաւ , գաղտակրով դրուագեալ նուագարանը ձգելով արծաթեայ փոքրիկ զանգակներով զարդարուած թմբուկ մ'առաւ , և երկու ձեռօք զայն գլխուն վրայ բռնելով՝ սկսաւ արագ քայլերով կաքաւել՝ մեղուաց թռչններու պէս թեթեւ : Կարծես

ծաղկաւէտ մարդագետնի վրայէ անցնող քիւն և գիւ-
րաթեք ոստի մը վրայ դադար առնող և օգին մէ-
ջէն թռչող թռչուն էր : Սուլթանը՝ աչքերն դուստնին
վրայ յառած իւր վզէն սուտակնեայ մանեակը փրցուց .
Սօպէիհա այս շարժմունքը տեսնելով՝ նոր նուէրն ալ
ընդունեց . Այն ատեն դուստնը իւր յաջողութեան վրայ
բոլորովին ապահով՝ անօգուտ թմբուկը նուադարանին
քով նետեց , և մանեակին հետ խաղալով՝ մերթ լան-
ջաց վրայ կը դնէր զայն , մերթ իւր բաղկաց վրայ կը դա-
լարէր օձի մը պէս և մերթ մտդերուն վրայ կը շողշո-
ղէր : Վերջապէս յոգնելով իւր ոսկեղէն շղաշատեռն իւր
գեղեցկութենէն աւելի գերազանց պարկեշտութեամբ
վրան առաւ , և կէս մը երկիր խոնարհած եկաւ գոր-
գին վրայ Սուլթանին ոտից տակ նստաւ . աչքերը դոց
էին , սիրտը իւր բեհեղեայ և մետաքսեայ զգեստուց
տակ կը բարախէր :

— Սօպէիհա՛ , ըսաւ Սուլթանը ահեղ ձայնով .

Կաքաւիչ աղջիկը փակեալ արտևոնունքները բանա-
լով՝ բոլորտիքը նայեցաւ և տեսաւ՝ որ Մէհէմմէտին
հետ մինակ մնացեր են :

Սօպէիհա մէկ ոստմամբ սրահին մէջ տեղը նետո-
ւեցաւ :

— Ինձ մոտիկ ըրէ՛ , ըսաւ Սուլթանը , չեմ ուզեր որ
այս պալատէն հեռանաս , քու երդերդ և կաքաւներդ
զիս շատ զարմացուցին : Քովս կեցի՛ր ,
բոլոր երջանկութիւնս քու տմէնէն յիմար հաճոյքներդ
անգամ գոհացնելուս մէջ պիտի դնեմ :

— Յիմար հաճոյք , բնաւ այսպիսի հաճոյք ունե-
ցած չեմ , տէ՛ր . վրաս քեզի խօսողները անշուշտ քեզի
խմբուցած են՝ որ եթէ հարուստներուն ոսկին ձեռքս
անցնի՝ միշտ աղքատաց բարիք կ'ընեմ :

— Լա՛ւ , այս պալատին մէջ չնաշխարհիկ գեղեց-
կութեանց մէջ դու ալ տեղ ունեցի՛ր :

— Ես , աղաղակեց Սօպէիհա արհամարհոտ ժպի-

տով, կուզես որ Զահորայի, Մալիպայի հե՞տ տպրիմ, կուզես որ Մունիայի և Գէնժէի ակոյեա՞նն ըլլամ։ Ուրեմն դու զիս բաւական չես ճանչցեր, Սուլթա՛ն. ես կովկասի աղջիկներուն ցեղէն չեմ, երակացս մէջ ազատ արիւն կը հոսի։

— Չեմ բարկանար հպարտութեանդ. դէմ, որովհետեւ աւելի հրապուրիչ կ'ըլլաս, ըսաւ Մէհէմմէտ, առաջին անգամն է որ կամացս դէմ հակառակող վեհ հպարտութեան մէջ գեղեցկութիւն կը նշմարեմ. . . . : Սուլթանին ոսկին զքեզ չը հրապուրէր, հարճերուս մէջ մոնել չես ուզեր. պիտի ընդունի՞ս անոնց ամենուն վրայ իշխելը։

— Գիտե՞մ թէ ո՛րչափ պիտի տեւ այս իշխանութիւնը, պատասխանեց Սօպէիհա ուսերը թօթուելով և արհամարհոտ ժպիտ ցուցնելով. . . . : Եթէ պատեւրազմիկները զքեզ ֆէհ կ'անուանեն, քաջագործութեանցդ համար, կիներն ալ Ահաւ, Ահաւ կը կոչեն։

— Պէ՞տք է քեզի տեղ մը տալ՝ կայսրութեան իշխաններ հասցնող կանանց մէջ։

— Թող Բարձրութիւնդ հպարտութեանս և համարձակախօսութեանս վրայ չը զայրանայ. գիտեմ թէ քու ամենէն բուռն կիրքդ ինչ կ'արժէ. . . . : Եւրոպէոս, ազնիւ Սուլթան, որ իրէնուրեք, Պօլսոյ առման ատեն գերի ինկած քրիստոնեայ գեղեցիկ ասորեստանցին կը սիրէիր, Այս կնոջ առաքինութիւնը զքեզ զարմացուց. օր մը քեզի դէմ ընդդիմացաւ, անանկ որ այնպիսի ընդդիմութեան պատահած չունէիր. սակայն, ամբարտաւան առիւծ, ձայն չը հանեցիր և անոր ոտից տակ վեց ամառ չափ սողացիր և մահնչեցիր. . . . : Օր մը եէնիչերիք գանդատեցան, ժողովուրդը արանջաց քեզի դէմ՝ որ պէս թէ այն կնոջ երեսէն մեղկութեան մէջ իյնալով՝ ալյաղթութեան ետեւէ չես ինկնար. . . . : Վախցար որ զօրքերդ կ'ապստամբին, որովհետեւ արդէն ձայն ելած էր՝ թէ դու իրէնուրեք հաւատքն աւելի սիրելուդ

համար՝ ա՛յ իսլամութեան նախանձախնդիր չեա՝ եղեր Սյն ատեն հաղար հինգ հարիւր եէնիչերիներէ բաղկացեալ գունդ մը ժողովեցիր պալատիդ առջև , հետդ երկայն շղաշատեռներով ծածկուած կին մ'ունե նալով դուրս ելար Սյս շղաշատեռները անձամբ խզեցիր մանկամարդ աղջկան հակոէն . այնչափ դեղեցիկ էր՝ որ «չապէ՛ր» ու եէնիչերինները դարմացան ափ շեցան :

« — Երբէք , ըսիր դու բաղմութեան գառնալով , Աստուած այսքան կատարեալ և սիրոյ արժանի կին մը ստեղծած չէ . սակայն կը կարծէ՞ք որ Մէհէմմէտի սուլը ժանդարտի և առ Մարգարէն ունեցած նախանձը շիջանի այս երկրաւոր յաւերժահարսին հետ կապուած ըլլալուն համար Սյս ձեր ամբաստանած Մէհէմմէտը աղէկ ձանչցէ՛ք » :

Տէ՛ր , «չապէ՛ր» մէկուն նշան ըրիր , և ահա իրէնստի գլուխը արինաչաղախ ոտիցդ տակ թաւալեցաւ . . . :

Սյս յիշատակը Մէհէմմէտի ոսկորներուն մէջ սարսուռ ձգեց :

— Ճշմարիտ է , հարցուց Սօպէիհա ,

— Ճշմարիտ է , պատասխանեց բռնաւորը , բայց , յարեց սիրտ առնելով , հիմա ամեն բան փոխուած է վրաս Սնցած գացած բանին վրայ մի՛ խօսիր և սիրտդ մի՛ հաղցուներ : իրէնստ միայն գեղեցիկ էր դու դիմաց գեղեցկութեան հետ մտաց բոլոր ձիրքերն և արհեստից բոլոր կատարելութիւններն ալ ունիս . Միրիի պէս յանպատրաստից երգեր կը յօրինես , բանաստեղծութիւններդ Պարսիկ Ֆերուսսիինէն կը դերազանցեն , և եթէ գեղեցկութիւնդ մոռնամ , մտաց ձիրքերդ , որոց և ոչ ոք կը հաւատարի , միշտ զքեզ ինձ պիտի յիշեցունեն . . . :

— Քիչ մը յառաջ , ըսաւ Սօպէիհա , զիս կանանցդ մէջ դնել կուզէիր , որոնք թէ՛ ազնուական և թէ՛ դեղեցիկ են , Բսեւ կուղեա՝ որ Սիւլէյման պէյին աղջկէն՝

որ բեր—Ահմէտի քայրն է , և երիտասարդուհի Տօրիայէն և Սուլքատէր իշխանին Սօթթի անուն աղջկէն վա՞ր պիտի ըլլամ :

— Առաջինը պիտի ըլլաս :

— Ո՛չ , որովհետեւ ասոնցմէ վեր սուլթանները կան , ինչպէս ֆանզէսի աղջիկը , կոստանդնի եղբօր Տիմիթրիոսի աղջիկը , որուն հետ ամուսնացար Բիւզանդիոյ աւերակայ վրայ , ինչպէս նաեւ Տրապիզոնի վերջին կայսեր Տօրեղբօր որդւոյն Ալեքսիս կոմնենոսի այրին . . :

— Լա՛ւ , ըսաւ Մէհէմմէտ , զքեզ ասոնց հաւասար պիտի ճանչնամ :

— Ի՛նչ որ կը պարտիս իմ աղնուտոհմութեանս , մինակ անիկա ըրէ՛ , որովհետեւ հայրս Արշիպեղադոսի յոյն իշխաններէն մէկն էր :

— Ամեն կերպով դո՛հ եղա՞ր :

— Հիմա կը տեսնենք . Այդ քու յամառութիւնդ սաստիկ կրից արդիւնք կրնայ ըլլալ . հիմա զիս որչափ կը բարձրացնես , կարելի է որ վերջն ալ զիս այնչափ արհամարհես , և այն ատեն զիս պարկի մը մէջ կարելով վոսիօրի խորը ձգել տաս . շատ դո՛հ կ'ըլլամ եթէ Թրանսիլվանիոյ վոյվոտային աղջկան անգութ բալլիին զիս ալ չարժանացունես . . . : Մուրատ Բ. այս աղջիկը իւր բոլոր կիներէն աւելի կը սիրէր , և երբ դու գահը բարձրացար , իւր պղտիկ տղան աւագանի մէջ խեղդել տուիր և զՄարա որսի պէս խոհագ պէյիին առջև նետեցիր :

— Ո՛հ , ըսաւ Մէհէմմէտ , միշտ սպանութեան սոսկալի տեսարաններու յիշատակներ կ'արթնցնես մտայրս մէջ :

— Սուլթա՛ն , միթէ ուրիշ յիշատակներ կա՞ն միտքըդ : Հիմա դու ինձ ոսկեղօծ բանտ մը տալ կուզես , սակայն պէտք չէ՞ մտածեմ որ ետքը ո՛ր դռնէն պիտի ելնեմ . . . : Թոնքերդ կը պուստես , կարմիր չրթունքներդ յանկարծ արիւն կը դառնան , աչացդ մէջ բար-

կութիւն կը շողայ, դու՛ որուն հետ ամեն մարդ ծունկի վրայ եկած կը խօսի; համարձակ խօսութեանս խելք չես կրնար հասցունել. Զայրութիւն, ատելութիւնդ բանի տեղ չեմ դնել, սպառնալիտացի պիտի դիմադրեմ. կ'ըսուի՝ թէ դու բռնաւոր ես: Երբ գիտնամ որ վազրէն պիտի բզըգտուիմ, հետը խաղալ կ'ըսկըսիմ:

Սօպէիհա իւր տպստամբական խօսքերուն մէջ անգամ դեղեցիկ ըլլալով՝ Մէհէմմէտ ղանի պատժել չուզեց իւր յանդուգն խօսքերուն համար: Ընդ հակառակն, այս կուիւր շարունակել կուզէր:

— Եւ ոչ մէկ բան, ըսաւ Սօպէիհա, կրնայ զիս հըրապուրել, այլ միայն աշխարհի տէրը կառավարելու գաղափարը:

— Ուրեմն գաւազանս քու մանկական ձեռքդ ան, դոչեց Մէհէմմէտ. անհամբերութեամբ կ'սպասեմ որ ինձի սա՛ խօսքն ըսես. « ես կիներ ըլլալ կ'ուզեմ »:

— Կ'ընդունիմ, բայց պայման մը կը դնեմ. զիս ապահովցուցիր թէ ո՛րչափ կը սիրես քու կիներդ. սակայն վերջին անգամ հալէֆն սեռամէն ներս մտնող աղջկան իշխանութենէն կը զարհուրիմ:

— Աննա Կոմնենոսն ըսել կուզես:

— Այո՛, պատասխանեց Սօպէիհա դողալով դողալով. անոր համար կ'ըսեն՝ թէ շատ գեղեցիկ է:

— Տրապիզոնի աւարէն բաժին պէտք էր ինձի. այս աղջիկն առի

— Ինձի կը զոհե՞ս զայն:

— Առանց ցաւելու. հրամայելուդ պէս շատ անոր գլուխը քեզի կը բերէ

— Միշտ արինն, ըսաւ Սօպէիհա. Կը խաբուիս, Սուլթան, չեմ ուզեր այն աղջկան մեռնիլը, այլ միայն կուզեմ որ իմ հրամանացս հնազանդ եւ ինձի գերի ըլլայ:

— Այս իրիկունէ անիկա քու իշխանութեանդ

տակ պիտի ըլլայ . անմիջապէս հրամայեմ որ վախաք-
ներդ լեցունին , կամքդ կատարուի :

Մէհէմմէտ սրահէն դուրս ելնելով , Սօպէիհա ա-
ռանձին մնայ . Սուլթանն աներեւոյթ ըլլալուն պէս՝
մանկամարդ աղջիկը դրասեղանին վրայէն թերթ մը
մադաղաթ առնելով՝ արագութեամբ վրան քանի մը
տող բան դրեց . ծոցէն ուրիշ թուղթ մը հանելով՝ եր-
կուքն ալ մետաքսեայ դերձանով իրարու կապեց եւ
նորէն ծոցը գրաւ :

— Դաւիթ կոմսենասի աղջիկը , ըսաւ Սուլթանը
սրահը մտնելով , յուսացածէդ աւելի նուաստացաւ :

— Բաւ Բարձրութիւնդ այն աղջիկը ինձի կը յանձ-
նէ :

— Հիմա Սէկանոս—սէյին կնութեան տուի :

Գուսանը 'ի խորոց սրտէ հառաչեց . իւր այնչափ
համբերութեամբ և վարպետութեամբ պատրաստած
ծրագիրը յանկարծ 'ի դերեւ կ'երէր , այլ ևս յու-
սալու բան չէր մնար իրեն այն պալատին մէջ , ուր թը-
շուառ Սննային չը կրնալ ծառայելէն զատ՝ աւելի մեծ
չսրեաց անդունդին մէջ գլորեց զանիկա :

Սակայն մանկամարդ աղջիկը շուտով սթափեցաւ ,
չղաշատեալն առնելով՝ վրան ձգեց :

— Ձը պիտի երթաս , ըսաւ Սուլթանը :

— Վաղը կուգամ , պատասխանեց Սօպէիհա :

— Ալ չը պիտի դաս , ըսաւ Մէհէմմէտ , ո՞վ դիտէ՝
թէ դու յիմարութեանս հետ խաղալ չուղեցիր . ուս-
կից կուգաս , ո՞վ ես , չը գիտեմ : Եթէ թող
տամ որ երթաս , դիտեմ որ ա՛լ պիտի չը տեսնեմ՝ ըզ-
բեղ :

— Դուրս ելնել կուղեմ , կրկնեց Սօպէիհա . Ձե՞ն
դիտեր որ տախաին աղատ եմ . բնաւ երդումս չըրի
հոս մնալու : Վկայ չունիս որ ես կու կրնդ-
եմ , «բայն» կրնամ մեկնիլ , հիմա պիտի երթամ նորէն
գալու համար . ասոր արդեւ չես ըլլար՝ եթէ դու այն

մարդը, այն իշխանը, այն Սուլթանն ես՝ որ պահ մը յառաջ կայսրութիւնդ ոտիցս տակ կը դնէիր

— Կայսրութիւնս և ես քեզի ենք . բայց գանձ մը վաստակելէս վերջը չեմ ուզեր որ ձեռքէս յափշտակեն զայն

Սօպէիհա դէպ 'ի դրան կողմը նետուեցաւ .

Անմիջապէս Մէհմէտ օսկեղէն սուլիչ գործի մը լրթանց վրայ դնելով՝ քսան ներքինիք սրահը մտան .

Մանկամարդ աղջիկը պարապ տեղը ներումն խորհրեց և պարապ տեղը ներքինիներուն մէջէն ճամբայ բռնալ ուզեց . ասոնց մէջէն չը կրցաւ խոյս տալ, և անմիջապէս ձեռքերը մետաքսեայ դօտիով կապուեցան . Սօպէիհա աղատուելու համար ինքզինք կերած ատեն՝ ծոցը պահած երկու նամակները գետին ինկան : Մէհմէտ հրամայեց որ այն նամակներն իրեն տան :

Սօպէիհա ինքզինք մեռած կարծեց .

— Պալատը կը կենամ, ըսաւ Սօպէիհա, կը կենամ, այդ նամակներն ինձի տուր, տէ՛ր իմ . զիս քու դերիդ ըրէ՛ :

Մէհմէտ մանկամարդ աղջկան այսչափ վախնալէն՝ գուշակեց որ այն նամակները կարեւոր ըլլալու են . կընիք փրցունելով կարդաց :

Նամակներէն մէկը Սարայի առ Հեղինէ կայսրուհին գրածն էր . Սարա իւր Եէնիշէհիւր ըլլալը կ'իմացունէր, և կ'ըսէր ալ մէջը որ ինք քիչ ժամանակէն թիւրքմէնիստան պիտի գայ . միւս նամակն ալ Բանտ յիսյին արատընօք գրածն էր առ Հեղինէ, որուն կ'իմացնէր՝ թէ իւր հնարքները յաջողած են, և թէ քիչ ատենէն Աննա իւր բաղկաց մէջ պիտի ըլլայ :

Մէհմէտ երկու նամակներն ալ կարդալէ վերջը ցրտութեամբ Բանայիային երեսը նայեցաւ . սպիտակ ներքինեաց գլխաւորին հրաման մ'ըրաւ :

Գերիները սրահէն դուրս ելան մանկամարդ աղջիկն ալ միատեղ առնելով .

Երկու ժամ վերջը Մէհէմէտ Բ. Կէշիկ Նստած խաղաղ և կապուտակ ծովը կը գիտէր . . . : Անմիջապէս գերի մ'երևցաւ, կաշիէ պարկ մ'երևցուց ջուրէն վեր, վերջը պարկը Վոսիորի մէջ նետեց . . . :

Թ.

ՆԱԽԱԿԸ

Այն վայրկենին՝ յորում ներքինին պարկը ծովը կը նետէր, Կուրկան իւր խօսքին հաւատարիմ մնալով Պալքէրնի պալատին առջև կը գտնուէր իւր նաւակով։ Զրոյց սկսողտէն յառաջ եկած ձայնը լսած ատեն յուսահատութեան աղաղակ մ'ալ հասաւ ականջին,

Կուրկանի միտքը «Էրայն մէջ տեղի ունեցած ողբերգական տեսարաններուն սոսկալի յիշատակով լցուած՝ բնազդմամբ գուշակեց՝ թէ նոր ոճիր գործուած է, մտածեց՝ որ Բանայիա զսհ դացած է. ուստի թիակնեւրը վար դնելով՝ ծովը նետուեցաւ։

Բաւական ճիգեր ընելէն վերջը վնասուածը գտաւ, և մէկ ձեռքով կաշիէ պարկը բռնելով, միւսով ալ լուղալով՝ նաւակին հասաւ և եղերքին պատատեցաւ. ունեցած բոլոր նաւակին մէջ ղետեղելով՝ նաւակը սաստկապէս յառաջ մղեց. յետոյ դօտիէն մէջէն դաշոյնը հանելով՝ կաշիէ պարկին բերանը բացաւ։ Այն ատեն ահով դողով ծռեցաւ և վերջին ծայր յուսահատութեամբ տեսաւ այն աղջկան անկենդան գէմքը՝ որոյ կը պարտէր իւր կեանքը։

Ի խորոց սրտէ հառաչեց սևը. սակայն դէպքերուն դժուարութիւնը չէր ներեր որ ինքզինք բոլորովին յուսահատութեան մէջ ձգէ։

կրնային ուրիշները կուրկանի Զբանայի աղատելը տեսնել, ետեւէն վազել և այն գունատ արարածը ձեռքէն առնել, որ մեռած կ'երևէր, բայց տակաւին իր կենաց կայծը բոլորովին չիլած չէր :

Կուրկան անկենդան մարմինը կամայուկ մը վերցընելով՝ տաք լաթերու մէջ պատեց, նաւահանգիստը գտնուած նաւակներուն շարժմունքը դիտելով՝ պէտք եղած խնամքները տարու : Բանայիայի : Շատ անգամ Բանայիային խնամք տանելը վար ձգելով՝ կ'ստիպուէր թիալարել ծովամէջքը հասնելու համար : պղտիկ ձայն մը լսածին պէս կը զարհուրէր :

Բարեբաղդաբար, գիշերը վրայ հասնելով՝ սկսաւ աներկիւղ թիալարել : Կուրկան զբանայիա կենդանացընելու և կամ զայն անագարոյն դահիճներէն ձեռքէն աղատելու զբաղելով՝ կրկին սքանչելիք կը գործէր, որովհետեւ իրեն այնպէս կ'երևէր՝ որ պղտիկ տղայի շունչ մը կար մանկամարդ աղջկան պաղ չթմանց վրայ : մէկ կողմանէ ալ իւր նաւակը նոյն պահուն վիսիորի երեսը ծածկող նուերուն մէջէն նետի պէս կ'երթար :

Յանկարծ կուրկանի վրայ դող մ'իյնկաւ : ինչու որ իւր նաւակին ետեւէն կուրկային ոչ միայն վաճառքի կամ ուրիշ բանի նաւեր, այլ և Մէհէմմետ Բ. ի ծովալին զօրքերն ալ աչքին երևցան, որոնք սև թիւրքմէնին ետեւէն ինկած էին :

Սնմրջապէս կուրկան նաւակին մէջ գնելով մանկամարդ աղջիկը, սկսաւ բոլոր ուժովը թիալարել մօտալուտ վտանգէն աղտտելու համար : Կուրկան փոխանակ միւս նաւերէն հեռանալու վարպետութեամբ անոնց մօտենալով մէջերնին խռնուիլ կուղէր, որպէս զի իւր ետեւէն ինկնողները ճամբային կորսնցունեն և չը կրնան իւր նաւակը որոշել : Բայց որչափ ալ սևին բաղունները զօրաւոր ըլլային, տասը նաւաստիներու դէմ չէին կրընար կռուիլ : Զօրքերը կը մօտենային, կուրկան անոնց իրեն մօտենալու վայրկեանը նախատեսելով՝ անոնց դէմ

կռուելու պատրաստուեցաւ : Սակայն մտածեց՝ որ այս կռուոյն մէջ կեանքը վրայ տալով՝ պիտի չը կրնար իւր բարերարութիւնն ազատել , ուստի հնարքով և վարպետութեամբ յաջողել ուզեց քան զօրութեամբ :

Իրենին նման նաւակ մը տեսնելով՝ որուն մէջ միայն մէկ ձկնորս կար , նաւակը ճիշդ անորինն մօտեցնելով՝ ցած ձայնով ըսաւ ձկնորսին .

— Հարիւր քսակ ստակ շահիլ կուզե՞ս .

— Կ'օրհնեմ զքեզ եթէ ստանկ բան մ'ընելու ըլլաս , որովհետեւ ընտանիքս աղքատ է :

— Նաւակիս ետեէն ինկնողներ կան , շարունակեց Կուրկան . բռնաւորի մը ձեռքէն կին մը կ'ազատեմ . նաւակդ ինձի տուր , դու ալ իմինիս մէջ եկո՛ւ . տալը թիւաւարներուն քեզի մօտենալէն երկնչիլ և զարհուրիլ կ'եղծէ , որոնք մեր ետեէն կը թիւաւարեն . . . :

Հասկցա՛ր :

— Հասկցայ և կ'ընեմ ալ :

Անմիջապէս Բանայիս ձկնորսին նաւակին մէջ դըրուեցաւ . Կուրկան իր մեծաքսեայ հանդերձը աղքատ մարդուն ուսերուն վրայ ձգեց , խոստացեալ դրամն ալ հատոյց . յետոյ իւր վերջին յանձնարարութիւններն ընելով ձկնորսին , հանդարտութեամբ ծովամէջքին մէջ կեցաւ , մինչդեռ ձկնորսը Մէհէմմէտի զօրքերը սուտ ճամբու մը վրայ կը մոլորցնէր .

Երկու ժամ վերջը , Կուրկան Բանայիսն բազկացը մէջ բռնելով՝ եղերքին կը մօտենար , և հաւանքեալ՝ — Սուսանիս կոչուած ցած տան մը կողմը կ'ուղղէր :

Սեն իւր բաճկոնակէն բանալի մը հանելով տանը դուռը բացաւ , անմիջապէս ճրագը վառելով Բանայիսն բազմոցին վրայ նստեցուց :

Մանկամարդ աղջկան խելքը գլուխը եկած չէր . Մատներուն վրայ թեթեւ շարժումներն կ'երևէին և արտեանունքներն ալ կէս մը բացուելու պէս կ'ըլլային : Սեն աղջկան վրայ ծուռ լուսնքերը անոյշ հոտերով կը

թանայր , անոր Գունաթափ փոքրիկ ձեռքերը կը շփէր , իւր շնչովը սառուցեալ ոտքերը կը ջեռացունէր և կը ջնայր մարմինը զօրացնել :

Վերջապէս Բանայիւ շունչ առաւ . ելաւ և բոլոր տիքը նայեցաւ և կէս մը սթափած հարցուց .

— Ո՛ւր եմ :

— Լաւ գիտես թէ ուր ես , պատասխանեց գերին մանկամարդ աղջկան անկողնոյն քով ծունկի եկած . այն խորհրդաւոր տանը մէջ ես՝ զոր դու գնեցիր , և ուր Դաւիթ կայսեր դերդաստանին պիտի սպասես՝ երբոր չշշերփի զայն գերութենէ ազատէ :

— Կըյիշեմ , կըյիշեմ , ըսաւ Բանայիւ յուսահատ թեամբ .

Վերջը տխուր ձայնով ըսաւ .

— Ո՛հ , ինչո՞ւ ազատեցիր զիս :

— Ինչո՞ւ . երախտագիտութեան պարտքս քեզի հատուցանելու , քու քործոյդ մէջ քեզի օգնելու և իմ ալ քու յաջողութեանդ մէջ բաժին ունենալու համար :

— Պատահած իրողութիւնները չես գիտեր , Կուր՝ կա՛ն

— Ոճիր գործուեր է , որովհետեւ զքեզ՝ Վոսփորի խորէն հանեցի :

— Ատկէ ալ աւելի մեծ , պատասխանեց Բանայիւ ոճիրը միայն ինձի դէմ գործուած է , թշուառութիւնը Աննա Կոմնենոսի վրայ կը ծանրանայ :

— Բայց կ'ատես զայն , ըսաւ Կուրկան :

— Սակայն և այնպէս զանիկա ազատելու լսուք տուած էի :

— Աննա Կոմնենոսը տանելու համար . . .

— Այո՛ , չշշերփի վրանը տանելու համար :

— Բանայիւ՛ , Բանայիւ՛ , այս բանը քու կեանքդ վրայ տալով պիտի ընէիր :

— Ո՛հ , ինչո՞ւս պէտք . Անճնուիրութիւնը սրտին

մեծ օրէնքն է Զիս աղատելուդ համար՝ այլոց սիրած բաներուն համար կեանքերնին վրայ տալը ծաղրելու իրաւունք չունիս :

— Քու նախադասներդ յաջողելու միջոց չը կայ՞ :

— Չը կայ, պատասխանեց Բանայիս :

— Բանայիս՝, ըսաւ սեւը, մի՛ յուսահատիր . բան մ'ալ չը կորսուիր՝ քանի որ ես կամ և դու ալ կը չընչես :

— Ամեն բան կորսուած է, կուրկան Տը բապիրզօնի առումէն և Աննա Կոմնենոսի կորուստէն 'ի վեր իմացած էի Լշշէրիֆի վիշտը . սակայն անարդուած սիրոյս մէջ դիւցազնական բաներ իրականացնելու զօրութիւն գտնելով՝ օր մը Սարայի սրդւոյն ըսի . « Երբ քու հայրդ Վոյարսկաստան 'ի նպաստ Գաւթի ոտք հանէ, դու ալ Անդրիանուպօլիս դնա՛, Սէրէզ հասիր և կայսերական դերդաստանին փախուստը կարգի դի՛ր . վերջը կ'իմանաս՝ թէ կայսերական դերդաստանն ո՛ւր պիտի տանիս Բանի մ'օր յառաջ նամակով մէկ տեղ պատգամաւոր մը զրկեցի իշխանին, իմացնելով՝ որ ամենքնիս ալ ելէ՝— Ահա՛նէս տանը մէջ պիտի ժողովինք, ամենքնիս ալ հոն զիրար պիտի գտնենք, ինք կայսերական դերդաստանը բերելով՝ ես ալ զԱննա Կոմնենոս Հեղինէի բազկացը մէջ դնելով Մինչև այս ժամուն քեզնէ ինչ միջոց գործածելս ծածկեցի Կը դուշակէի որ Մէհէմմէտ թակարդս պիտի ձգէի և զիս պիտի աղաչէր՝ որ սէրայը մնամ . այն ատեն իւր յիմարութենէն օգուտ քաղելով՝ զԱննա իրմէ սխտի յափշտակէի՝ դերի ընելու պատրուակաւ :

— Յաջողեցար :

— Այո՛, պատասխանեց Բանայիս դառնութեամբ սրտի : Մէհէմմէտ Պրուսա և Անդրիանուպօլիս ինձի կուտար եթէ ուզէի Բայց խօսքերս ծուռ հասկցաւ, և կարծելով որ Աննա Կոմնենոսի նուաստու-

թենէն գոհ պիտի ըլլամ, գնաց Սականոս Պէյին կնու-
թեան տուաւ . . . : Սղատութիւնս, կեանքս կը նո-
ւիրէի Աննա Կոմնենոսն աղատելու համար, սակայն աւե-
լի թշուառացուցի զանիկա . . . : Էշէրիֆի եր-
գուընցած էի՝ որ Աննա Կոմնենոս իրեն պիտի բերեմ,
սակայն Մէհէմմէտի ծառայներէն միոյն բաղկացը մէջ
նետեցի . . . : Միայն դիւյապնութեան երևոյթը
ցցուցի, այսօր կարելի է որ իբրեւ մասնիչ ամբաստա-
նուիմ . . . : Էշէրիֆ զիս չէր սիրեր . . . : Հիմա
զիս պիտի առէ եւ արհամարհէ . . . : Ել տեսնե՞ն,
կուրկան, թող տալու էիր որ մեռնէի . . . :

— Ո՛հ, պատասխանեց սեւը, որովհետեւ այն ատեն
անցած դէպքերը անգիտանալովս՝ անկարելի պիտի ըլ-
լար քու ինձ պատմած դժբաղդութիւններէդ աւելի
մեծերուն դէմ կուրկա . . . :

— Ո՛հ, Էշէրիֆի յարգանքն եւ բարեկամութիւնը
կորսնցունելէս վերջը ալ ուրիշ ի՞նչ բան կրնայ զիս վըշ-
տացունել . . . :

— Իւր մահը, պատասխանեց կուրկան :

— Էշէրիֆը մեռնի՞, մեռնի՞ . . . :

— Անշուշտ, որովհետեւ Մէհէմմէտ այսօր դաւա-
դրութիւնը գիտէ :

— Ո՛հ, իրաւունք ունիս, կուրկան, իրաւունք
ունիս : Պէտք է որ անձնութիւններ հսկես Էշէրիֆի
վրայ որ չը մեռնի . . . :

— Կ'ուզեմ որ ապրիս, պատասխանեց հսկայն :

— Ի՞նչ ընել պէտք է, հարցուց մանկամարդ աղ-
ջիկը :

— Էշէրիֆին աղբարարել որ ուրիշ ճամբայ բռնէ :

— Այո՛, բայց ո՞վ գիտէ, թերեւ Մէհէմմէտ հրաշ-
քով իւր վրէժխնդրութենէն աղատուելու իմացած է :

— Թշուառ աղջիկ, Էշէրիֆին դուն պիտի չեր-
թաս դէպքերն իմացնելու համար :

— Որո՞ւ պիտի յանձնեմ այս պատգամաւորութիւն

ներ, հարցուց Բանայիա :

— Ինձի, պատասխանեց կուրկան :

— Ընդունիմ որ զիս աղատել ուզելուդ համար կեանքդ վտանգի դրի . Ի՞նչ պիտի ընես կոմսենու սեաններն աղատելու համար : Եշտէրիֆը աղատելով դորժը չը լմննար, անիկա մինակ չը կրնար ապրիլ :

— Առանց քեզի իմացնելու, վէնէտիկեան ցուկա նաւու մը նաւապետին հետ սակարկութիւն ըրի՝ որ ամեն օր երէ՛ - Արհաւիրեալ տանը դէմ փարսախ մը հետի ծովուն մէջ մեղի ստլասէ : Որչափ ալ Մէհմէտի պատգամաւորներն իրենց տիրոջ հրամանները կատարելու մասին կտրուկ ըլլան, ես նորէն անոնցմէ առաջ Սէրէզ պիտի հասնիմ : Կայսերական գերդաստանին ճամբան կը փոխենք, ծովուն մէջ տեղը Լիւտովիֆօի ցուկանաւին մէջ իրար պիտի գանք, և Դաւիթ, իւր կինն և տղայքները Եշտէրիֆի հետ ցուկանաւին մէջ պահուըտած միջոցին՝ ես ալ կուգամ քեզ կառնեմ անոնց քով բերելու համար :

— Լա՛ւ, լա՛ւ, ըսաւ Բանայիա, կրնաս մեկնիլ, կուրկան :

— Առաջ խոստումդ առնել կուզեմ :

— Ի՞նչ խոստում :

— Այսինքն թէ նորէն կեանքդ վտանգելու պիտի չը մտաբերես :

Մանկամարդ աղջիկը քիչ մը վարանելով ըստ .

— Կ'երդնում որ կեանքս չեմ վտանգեր :

— Ես ալ կ'երդնում որ իրենց վերկութեան համար արեանս մինչև վերջին կաթիլն ալ պիտի թափեմ :

Բանայիա իւր երկու ձեռքը հսկային երկնցներով ըսաւ .

— Դե՛ս, սիրտս հետդ է .

Հետևեալ օրը կուրկան հետը տղայ մ'առնելով Ադրիանուպօլսոյ ամենէն մօտ նաւահանգիստը գնաց, ուսկից ալ Սէրէզ հասաւ, պալատը վազեց, բայց իմա

ցաւ որ առջի իրիկուրնէ 'ի վեր դաւիթ կոմնենոսի
գերդաստանը փախած էր Մէհէմէտի պահապաւնե-
րուն , լրտեսներուն և զօրքերուն ձեռքէն :

— Ո՛հ , ըսաւ կուրկան , կատաղութենէն մատները
խածնելով , ուշ եկեր եմ :

Շարունակէի

և վերջ յաւարտս խերինս :

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Հերտզին : — Հերսէկովին Պօսնիոյ թուրք նահանգին երեք սահմաններէն մէկն է : Հիւսիսային և արևելեան կողմէն բուն Պօսնիայէն շրջապատուած է , հարաւային արևելեան կողմէն՝ ուրիշ թուրք գաւառներէ , հարաւային կողմէն՝ Գարատաղի , իսկ արևմտեան կողմէն ալ Գաղմատիոյ սահմանակից է :

Հերսէկովին երկու ծայրով ծովուն կից է . հիւսիսէն՝ Սօպիոնսէյլօի ծոցով , ուր փլէփ պղտիկ նաւահանգիստն ալ ունի՝ որ Ռակուզայի հիւսիսային — արևմուտքէն 50 քիլոմէթր հեռի է . հարաւէն ալ Քաթարօի բերաններով , Սրեւելեան սահմանադիւսէն սկսեալ բուն Հերսէկովինի (Նօվիպազարը մէկտեղ չառնելով) լայնութիւնն է ուղիղ գծով գրեթէ 205 քիլոմէթր : Երկրին մակերեսային (Նօվիպազարը դուրս հանելով) է 19,000 քառակուսի քիլոմէթր է : Նօվիպազարն ալ մէկ տեղ առնելով , Հերսէկովինի մակերեսային 19,000 քառակուսի քիլոմէթր կ'ըլլայ :

Հերսէկովին քիչ շատ բարձր լեռներով շրջապատուած է Պօսնիոյ հիւսիսային և Գարատաղի հարաւային կողմերէն : Երկրին տմենէն բարձր լեռներն երեք հատ են . Տօրմիթօր , որ Գարատաղի սահմանադիւսէն այնչափ հեռի չէ , Վօլուքաիա և Լիուպէնշիա , Տօրմիթօրի բարձրութիւնն է 2,500 մէթր :

Հերսէկովին չորս լեռնաշղթան բաժնուած է , որոյ գլխաւոր տեղերն են Մօսթար , Թրէպլինիէ , Թալլըն

կամ Բլէվիէ և Նովիպազար : Մօսթար 9—10,000 բնակիչ ունեցող քաղաք մ'է . Թրէպիւնիէ , որ երկրին հաւաքային — արեւմտեան կողմը կը գտնուի , Մօսթարի չափ բնակիչ կը պարունակէ , ինչպէս նաեւ Նովիպազար . Բլէվիէ 4,000 բնակիչ ունի :

Ասկէց քանի մը տարի առաջ եւրոպայի աշխարհագրաց ըրած վիճակագրութիւններուն նայելով , բուն Հերսէկովինի մէջ 65,000 արու քրիստոնեայ , 36,000 արու մահմետական կան . առաջինները 16,800 տուն , իսկ վերջինները 10,820 տուն ունին . իւրաքանչիւր տուն մէկ մէկ ընտանիք կը կազմէ : Այս հաշուոյն նայելով՝ բուն Հերսէկովինի մէջ 150 000 քրիստոնեայ (114,000 յոյն և 36,000 հռոմէական) և 110,000 մահմետական կը գտնուին . եթէ Նովիպազարի 100,000 քրիստոնեայները և 23,000 մահմետականներն ալ մէկտեղ հաշուենք՝ քրիստոնէից ամբողջ թիւը 250,000 , իսկ մահմետականացը 133,000 կ'ըլլայ :

Հերսէկովինի վրայ քիչ մը պատմական տեսութիւն ընենք :

Այսօր Հերսէկովին կոչուածը առաջ իլլիրիոյ մասն կը կազմէր : Իլլիրիա ըսուելով՝ Մակեդոնիոյ և Ադրիականին մէջ աեղ գտնուած երկիրները կը հասկցուէր : Հինդերորդ գարուն Հերսէկովին Դաղմատիոյ գաւառին հետ միացաւ և այնպէս մնաց մինչև եօթներորդ գարուն սկիզբը , որ ատեն խրուածներն և Սերուացիք ասպատակել սկսան :

Հիւսիսային Սլավաց թագաւորութեան առաջին դարերը (Դանուբի Սլաւները հիւսիսային կը կոչուէին՝ Փարբուլթի և Ռուսիոյ Սլաւներէն որոշուելու համար) Նարէնթա ինչպէս նաեւ Սալ՝ խրուածներուն թագաւորութեան ներքեւ էին : Երկուստասներորդ գարուն Նարէնթա Ռասսիոյ հետ Սերուիացւոց թագաւորութեան հպատակեցաւ : Այս ատենէն սկսեալ՝ վերոյիշեալ երկիրներուն պատմութիւնը խիստ խառնաշփոթ

է : Հնդետասաներորդ դարուն կէսին (1440) Ստեփանոս Գօղաթշա այնչափ մեծցաւ՝ որ Ֆրէտէրիք Դ. կայսրէն , որուն դերիշխանութիւնը կը ճանչնար , դուքս Ժառանգական տիտղոսն ընդունեց : Ասկէ յառաջ եկած է երկրին արդի անունը : Գերմաներէն դուքսին հերշօկ'ըսուի , կէս — Սլաւներն ալ հերշօկ'նոր լիովնեցին , որ կը նշանակէ դուքսն , թուրքերն ալ Հերշօկ'նոր Հերշօկ' լիովնեցին :

Բումանիա . — Բումանիացւոց ցեղին , ինչպէս նաեւ թրանսիլանիոյ , Պէնաթի , Պիւքովինի , Պեսարապիոյ Ժողովրդոց թիւը 10 միլիօն է : 2,690 հոգի Սլաւոնիոյ — Հունգարիոյ մէջ կայ , 150,000 թուրքիոյ եւ 1,000,000 Ռուսիոյ մէջ : Բուն Բումանիոյ մէջ բնակչաց թիւը 35 տարիներէ հետէ հետեւեալ քանակութիւններով աւելցած է .

1841	3,579,000
1850	4,000,000
1860	4,496,277
1874	5,000,000

Ժողովուրդներն են

Եբրայեցիք	274,000
Հռոմէականք	45,452
Բողոքականք	28,903
Լիթովանիացիք	8,479
Հայք	8,479
Մահմետականք	1,323

Բումանիա շատ մը բնական հարստութիւններ ունի , ինչպէս , ոսկւոյ , արծաթոյ , պղնձի , սնդկի , կապարի , եւ այլն հանքեր : Բայց մինչեւ ցարդ Բումանիացիք հաղորդակցութեան ճամբայ եւ փոխադրութեան միջոց չունենալով՝ այս գանձերը հանելու չեն աշխատիր :

Սակայն Րուսմանիա անկատար ճամբայներ ունենալով հանդերձ՝ իւր ապրանքն աւելի շատ ուրիշ երկիր կը փոխադրէ քան թէ օտար վաճառք կ'ընդունի ։ իւր ապրանքներն ամենէն աւելի թուրքիոյ կը ծախէ , ամենէն աւելի ալ Աւստրիոյ — Հունգարիայէն կը գնէ ։ 1869 ին թուրքիա իշխանապետութեանց վաճառականական շարժմանց մէջ առաջին տեղին կը բռնէր , երկրորդը Աւստրիա էր , երրորդը՝ Գաղղիա , իսկ չորրորդը Անգլիա . թուրքիա 63 միլիօն կը շահէր , Աւստրիա՝ 57 միլիօն , Գաղղիա՝ 26 միլիօն 389,000 ֆր. Անգլիա 23, 941,331 ֆր .

Գաղղիոյ և Գերմանիոյ վեճակները ։ 1870 ի պատերազմը Գերմանիոյ զինուորական զօրութիւնը բոլոր աշխարհի յայտնեց ։ Սակայն ընդհանրապէս կը կարծուի՝ թէ Գաղղիա վաճառականութեան , արհեստի , երկրագործութեան և հարստութեան կողմանէ Գերմանիայէն կը դելաղանցէ ։ Գաղղիներէն թերթ մը Գաղղիոյ Գերմանիայէն գերազանցութիւնը իրական չը համարիր ։ Այս երկու ազգաց վաճառականական վիճակներն իրարու հետ բաղդատելով Գաղղիոյ վիճակը շատ ստորին կը դնէ .

1875 ի դեկտեմբեր 31 ին Գերմանիոյ մէջ 27,956 քիլօմէթր տեղ երկաթուղի կ'ընթանար , իսկ Գաղղիոյ մէջ 19,802 քիլօմէթր տեղ . ըսել է թէ Գերմանիա 8,154 քիլօմէթր աւելի ունէր ։

Երկաթուղիները խաղաղութեան և պատերազմի գործիքներ են . վաճառականութեան , արհեստի , երկրագործութեան , մարդոց և ժողովրդոց իրարու հետ յարաբերութեանց , ղօրքերուն շարժմանց և արագ կեդրոնացման և փոխադրութեան խիստ մեծ դիւրութիւն կ'ընծայեն . երկաթուղիները թէ՛ պաշտպանութեան , թէ՛ յարձակման և թէ՛ ասպատակութեան զօրաւոր գործիք են ։ Վերջին պատերազմէն ՚ի վեր տասը նոր երկաթուղի կամ քիծ շինուեցան Գերմանիոյ

մէջ Գաղղիոյ ուղղութեամբ :

Գերմանական կայսրութեան երկիրները միայն Պալ-թինկ եւ Սեւ ծովերուն մէկ մասէն կ'ոռոգուին , սա-կայն Գերմանիոյ ծովային վաճառականութիւնը Դաղ-ղիայէն աւելի մեծ է :

Գաղղիոյ ծովային վաճառականութեան բարդաւա-ծիւր դրեթէ ոչ ինչ է : Ասկէ զատ , տարուէ տարի նա-ւերուն շինութիւնն ալ կը պակսի : Կառավարութիւնն եւ խորհրդարանը կը ջանան՝ որ ծովային վաճառականու-թեան իյնալուն առջեւն առնեն : Ասոր համար յանձնաժո-ղովներ կազմած , բայց մինչեւ ցարդ չարեաց դարմա-նը գտած չեն , Եւրոպայի վաճառականութեան անկու-մը ծովային զինուորութեան տկարութիւն կը բերէ :

Վերջին պատերազմէն առաջ , Գերմանիա բնաւ ծովային զինուորութիւն չունէր , բայց հիմայ մեծ ջանք կ'ընէ ահագին նաւատորմեր կազմելու համար :

Բաւական տարիներէ 'ի վեր զինուորական նաւ շի-նելու արհեստը բոլորովին փոխուած է , այլ եւս առա-գաստաւոր նաւ չըկայ , այլ ամեն կողմանէ ծածկուած եւ զրահաւորեալ նաւեր , իւրաքանչիւրին մէջ չատ մը լծնգանօթ կենալու պայմանաւ :

Ելլեմն ծովու վրայ զօրութիւն ունեցող ազգերը հիմա տկարացած են հին ձեւով նաւեր ունենալուն համար : Գերմանիա՝ որովհետեւ ամեն ինչ նորոգել կու-ղէ , մեծ դումարներ կը ծախսէ դիտութեան հնարած եւ կատարելագործած նաւերէն ունենալու համար . քիչ ատենէն ահագին զինուորական նաւատորմ պիտի ունենայ :

Գերմանիա արդէն 47 չոգենաւ ունի , որոնք 72,150 ձիւր զօրութիւն ունին , մէջերնին ալ 321 ահագին լըն-դանօթներ կը գտնուին : Տակաւին ուրիշներ ալ շինելու վրայ է :

1873 ին դեկտեմբերի առաջին օրը Գերմանիոյ մէջ

կատարուած վիճակադրութենէն յայտնի եղաւ՝ որ երկրին մէջ 42,739,812 բնակիչ կար :

1871 զեկտեմբեր 1 ին կատարուած նախորդ վիճակադրութիւնը ցցուց՝ որ 44,038,792 բնակիչ կար . ըսել է թէ չորս տարուան մէջ Գերմանիոյ բնակչաց թիւը 1,699,020 աւելցեր էր :

Գաղղիոյ բնակչաց թիւը Գերմանիոյ բնակիչներէն պակաս է : Եղած վիճակադրութենէն կ'երեւի՝ որ Գաղղիոյ բնակչաց թիւը Գերմանիոյ չափ չաւելնար :

Հայեցուած քնիս ապագային վրայ դարձունելով՝ կրնանք ըսել՝ թէ Գերմանիա 13 տարիէն վերջը 49,000 000 էն աւելի բնակիչ պիտի ունենայ , իսկ Գաղղիա 40,000.000 պակաս :

Ազգի մը զինուորական զօրութեան հիմը ոչ թէ հասակաւոր մարդոց և ծերերու բազմութիւնը , այլ հայրենիքը պաշտպանելու կարող երիտասարդ և քաջաւոյժ մարդոց թիւն է : Այս կողմանէ ալ Գերմանիա Գաղղիայէն կը գերազանցէ :

Երկրի մը ժողովրդեան բազմանալուն հետ զինուորաց թիւն ալ կ'աւելնայ :

Գերմանիոյ երկրագործութիւնն ալ կը յառաջագիւ մէ օր ըստ օրէ . ասոր հակառակն ապացուցանելու համար՝ Գերմանիոյ բնակչաց աւելնալն ուրանալու ենք :

Պատերազմէն վերջը Գերմանիա հինգ միլիար տուգանք առաւ Գաղղիայէն . կերևի՝ թէ խիստ հաբուստ ըլլալու է , և սակայն ունեցած վարկը Գաղղիոյ վարկին չը հաւասարիր , և գաղղիացիներէն պակաս գրամագըլուի ունի . չատերն ալ կ'ըսեն՝ թէ Գերմանիա պատերազմէն վերջը աւելի ալքատացաւ և թշուառութեան մէջ ինկաւ :

Ոնշուշտ Գերմանիա առած հինգ միլիարով աւելի հարուստ պիտի ըլլար , եթէ այս ահագին գումարը խիստ շահաւոր բաներու գործածէր : Սակայն մէկ մասով պատերազմի պատրաստութեանց և իւր զինուորական

վիճակը բարւոքելու , երկաթուղիներ և բերդեր չինելու և ծովային զինուորութիւնն աւելցնելու համար ըրած ծախքը վճարեց :

Ըստ մեզ, Գաղղիոյ դրամական հարստութիւնը Գերմանիոյ հարստութենէն կը դերազանցէ : Գաղղիա յաղթական Գերմանիոյ հինգ միլիար տուգանք տալով հանդերձ , որ պատմութեան մէջ լսուած բան չէր , և այսչափ դումար տուգանք տալը խելքէ մտքէ վեր կ'երեւէր , այսօր իր պանքային մէջ քանի մի միլիար ունի :

Բանտլանդի իսկ հորերը : Ամերիկայի մէջ գտնուած բնական երևոյթներէն ամենէն զարմանալին կազէ անհատնում հորեր կենալը չէ , որոց վրայ Պ. Լաուրանս Սմիթ Տրէքէրթ Բաքիտթեա և Բալտ-ձո-թեա ին մէջ երկայն ծանօթութիւններ տուած է : Ամենէն զարմալին սա՛ է՝ որ երբ Բանտլանդի մէջ քիչ մը խորութեամբ հոր մը փորուի , վառելի կազ մը դուրս կը ցայտէ ուժգնութեամբ , որ արդի գործածուած կազին կը նմանի ճիշդ : Այս հորերէն Պիւթլէրի կոմսութեան մէջ շատ կը գտնուին , որոցմէ ամենէն նշանաւորները Պիւրնսի և Տըլամաթրի երկու հորերն են : Երկուքն ալ 14 հարիւրամէթր արամագիծ ունին . Տըլամաթրի հորէն կազը դուրս ելած ատեն 7 աստիճան ճնշման տակ կը գտնուի . ըստ Պ. Սմիթի , արագութիւնը մէկ մանրերկրորդի մէջ 500 մէթրէն աւելի է :

Տըլամաթրի հորէն մէկ օրուան մէջ ելած բոլոր կազը եթէ իբրեւ վառելիք գործածուի , 3,000,000 քիլոկրամ հանքածուխին ջերմական արդիւնքը կ'արտադրէ :

Դժբաղդաբար այս բնական հարստութիւնները մինչեւ ցարդ չահաւոր կերպով գործածուած չեն : Տըլամաթրի կազին խիստ քիչ մէկ մասը զօրաւոր մեքենաներ շարժելու , կամ շրջակայ քաղաքներն ու գիւղերը լուսաւորելու համար կը գործածուի , մնացածը պարապ

տեղը կը վառուի :

Ընկերութիւններ կազմուած են Բիթսպիւրկի շէր-
ջակայները նոր հօրեր փորելու եւ Տըլամաթրի եւ Պիւ-
րընսի կաղէ հօրերը Բիթսպիւրկ քաղաքը բերելու
համար : Հաւանական է որ Ամերիկացիք քիչ ժամանա-
կի մէջ այս բնական հարստութիւնները լաւ կերպով
գործածելով՝ մեծ շահեր ձեռք բերեն :

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

ՊՕՍԻԻԷԻ

ՅԱՂՍԳՍ

ԾԱՆՈԹՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԱՆՁԻՆ
ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ՝

ԱՌԱՔԵԼ Ա. ՇԱՐԱՊԻԱՆԵԱՆ

Գ/ն 2. Ֆրանք

ՎԷՊ

ՀԱՃԻ ՍԱՖԵՐ

Գ/ն 15 շուրուշ

ԲԱՐՈՒՆԱԿ ՊԷՅԻ ՖԵՐՈՒՀԻՍԱՆ
ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ
Ի ԲԱԲԵԼՈՆ ԸՆԴ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Գին $\frac{1}{2}$ արծաթ մէճլա .

Սոյն գրքերը կը գտնուին Կ. Պօլիս Գալափեան գը-
րատունը :

ՅԱՐՄԱՇ Ի ՏՊԱ. 2. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՅ

THESE ARE THE
REMARKS OF THE
COMMISSIONERS OF THE
LAND OFFICE
IN RESPONSE TO A
RESOLUTION OF THE
HOUSE OF COMMONS
PASSED ON THE 14TH
MAY 1846

PRINTED BY
HARRISON AND SONS
STATIONERS' HALL
LONDON

PRINTED BY
HARRISON AND SONS
STATIONERS' HALL
LONDON

THESE ARE THE
REMARKS OF THE
COMMISSIONERS OF THE
LAND OFFICE
IN RESPONSE TO A
RESOLUTION OF THE
HOUSE OF COMMONS
PASSED ON THE 14TH
MAY 1846

ՅՈՅՍԸ կերելի ամիսն անգամ մը՝ 64 երեսէ՝ ըստկան
ցեալ տետրով մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տա-
լին երեք արծաթ մէճիտիէ՝, վեց ամսուան համար՝ երե-
կու արծաթ մէճիտիէ առանց ծախուց ցանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է
թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան :

Ս Տ Ո Ր Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Ր

Կ. ՊՕԼԻՍ. ՄԵԾ. Կարապետ Էֆ. Նազմասեան. Եէնի
ձամի Փողոց. Թիւ 8
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Նազմասեան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ. Յովհաննէս աղա Սէտէմեան
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն

